

ՀԱՅ ԱՍՏ ԱՆԻ ՀԱՄՐԱՊԵՏ ՈՒԹՅ ԱՆ
ԳԻՏ ՈՒԹՅ ՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻ ԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՐԱԶԱ ԱՃԱՊՅ ԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍԻ ԻՆ ՈՒՏ

ՀԱԿՈԲՅԱՆ ԱՆՈՒՇ ՎԱԶԱՆԻ

ԿՈՆՅՈՒՆԿՏԻՎ, ԴԻԶՈՒՆԿՏԻՎ և ԻՄՊԼԻԿԱՏԻՎ
ԼԵԶՎԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՅՑՅՆԵՐԻ
ԿԱՌՈՒՅՑՎԱԾՔԱԲԽՍՍԱԲԱՆԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ
(ուսակերենի լեզվական նյութի հիման վրա)

Ժ. 02.02 - «Ընդհանուր և համեմատական լեզվաբանություն»
մասնագիտությամբ
բանասիրական գիտությունների դոկտորի գիտական աստիճանի
հայցման ատենախոսության

ՍԵՂՄԱԳԻՐ

ԵՐԵՎԱՆ – 2016

Ատենախոսության թեման հաստատվել է Երևանի պետական համալսարանում:

**Պաշտոնական
ընդդիմախոսներ**

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Դ. Զ. Գոցիրիձե

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Լ. Մ. Խաչատրյան

բանասիրական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր
Վ. Վ. Մարգարյան

Առաջատար կազմակերպություն՝ Երևանի Վ. Բյուտովի անվան պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան

Պաշտպանությունը կայանալու է 2016 թ. դեկտեմբերի 26-ին՝ ժամը 15:00, ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտում գործող
ԲՈՀ-ի՝ Լեզվաբանության 019 մասնագիտական խորհրդում:

Հասցեն՝ 0015, Երևան, Գրիգոր Լուսավորչի 15:

Ատենախոսությանը կարելի է ծանոթանալ ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի գրադարանում:

Սեղմագիրն առաքված է 2016 թ. նոյեմբերի 25-ին:

Մասնագիտական Խորհրդի
գիտական քարտուղար՝

բանասիրական գիտությունների
թեկնածու, դրենստ

Ն. Մ. Միմոնյան

Լեզվի պարզ և բարդ կոնյուկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ կառուցների կառուցվածքահմաստարանական վերլուծությունը լեզվաբանության կարևորագույն, սակայն անբավարար չափով ուսումնասիրված ոլորտներից մեկն է: Բնական լեզվի ասույթների վերլուծությունը կատարվում է տրամաբանական դատողության միջոցով, այդ իսկ պատճառով առաջանում է լեզվաբանության և մինչ այժմ կիրառվող առկա տրամաբանական-մարեմատիկական եղանակների միջև փոխհարաբերությունները վերանայելու, գիտահետազոտական մոտեցումը հարստացնելու ու փոփոխելու և ձգրիտ գիտություններից փոխառած այլ նոր միջոցներ ներգրավելու անհրաժեշտությունը: «Եվ մի՞ թե չարժե մարեմատիկայի հարստագույն զինանոցում փնտրել նաև այլ միջոցներ՝ ամբողջապես շիրաժարվելով այս ապարատի օգտագործումից»¹:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻՍԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Լեզվաբանության և տրամաբանության հատման կետում կատարվող բազմաթիվ գիտական աշխատանքներում, որպես կանոն, բացակայում են պարզ և բարդ լեզվական կառուցների կառուցվածքահմաստարանական առանձնահատկությունների, բնութագրերի, փոխհարաբերությունների միաժամանակյա և համալիր հետազոտությունները: Կոնյուկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ լեզվական կառուցների հատկությունների խոր և մանրակրկիտ լեզվաբանական-իմաստարանական զուգահեռ ուսումնասիրման գործընթացը պահանջում է նոր մոտեցումներ և լեզվագիտության ժամանակակից և կարելրագույն խնդիրներից մեկն է, որով և պայմանավորված է ատենախոսության թեմայի **արդիականությունը: Արդիական** է նաև հետազոտման լրացուցիչ, ստույզ համապարփակ եղանակների մշակումը, որոնք նոր հնարավորություններ կատեղծեն լեզվագիտական խնդիրների լուծման համար: Քացի այդ հետազոտության **արդիականությունը** պայմանավորվում է միասնական խիստ ստորակարգային գործառությային (Փունկցիոնալ կոնյուկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ) մակարդակային ողջ լեզուն ընդգրկող համակարգի ստեղծման անհրաժեշտությամբ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՆՅՈՒԹԸ ՈՒ ԱՌԱՐԿԱՆ: Ուսումնասիրության **նյութը** (*օրյեկտ*) պարզ և բարդ կոնյուկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ լեզվական կառուցներն են, ինչպես նաև մեր կողմից առանձնացված տրամաբանական կոնյուկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ գործառություններին համապատասխանող լեզվական մակարդակներն ու միավորները:

Հետազոտության **առարկան** է պարզ և բարդ կոնյուկտիվ, դիզունկտիվ, խիստ դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ արտահայտությունների կառուցվածքահմաստարանական ներկայացումն ու վերլուծությունը, փոխկապակցվածությունն ու փոխադարձ փոխարինելիությունը, ինչպես նաև

¹ Гладкий А.В. О точных и математических методах в лингвистике и других гуманитарных науках // Вопросы языкоznания. М., Наука, 2007, № 5, с. 35.

լեզվական գործառույթային մակարդակների և միավորների որոշումն ու ուսումնասիրությունը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՆՊԱՏԱԿՆ ՈՒ ԽՆԴՐԵՐԸ: Հետազոտության նպատակն է ուսումնասիրել և ներկայացնել բնական լեզվի՝ մեր կողմից դիտարկվող տարրեր մակարդակների պարզ և բարդ օբյեկտների հիմնական կառուցվածքահմատաբանական առանձնահատկությունները դրանց ընդհանուր և մասնավոր հատկություններն ու հատկանիշները բացահայտման, ինչպես նաև միջանց մոտեցման, հատման, ներքին և արտաքին փոխկապակցվածության և փոխադարձ փոխարինելիության մեխանիզմների հայտնաբերման համար:

Դրված նպատակին հասնելու համար առաջադրվել են հետևյալ հիմնախնդիրները.

- գտնել և ուսումնասիրել այն դասական տրամարանամաթեմատիկական եղանակները, որոնք կարող են դառնալ տարրեր բարդության լեզվական կառուցների ուսումնասիրման բազմակողմանի և ձկուն ժամանակակից ապարատ,
- որոշել լեզվաբանական այն խնդիրները, որոնք ծագում են բավականին վերացական տրամարանամաթեմատիկական եղանակների կիրառման ընթացքում,
- իրականացնել դիտարկվող լեզվաբանական օբյեկտների դասակարգումը ըստ որոշակի ձևաբուվանդակային բնութագրերի,
- կատարված դասակարգման հիմնան վրա իրականացնել միավորական և տրոհական բարդ համադասական և պայմանական ստորադասական նախադասությունների համեմատական վերլուծություն,
- սահմանել և բացահայտել լեզվի կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և խմայիկատիվ հիմնական միավորները հետազա գործառույթային մակարդակների դասակարգման նպատակով,
- իրականացնել դիտարկվող լեզվաբանական կառուցների գրաֆ-սիմեմյին կադապարում (մոդելավորում):

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄԱՍԻՐՈՒԹՅԱՆ ԵՂԱՍԱԿՆԵՐԸ:

Կառուցվածքահմատաբանական հետազոտությունների ընթացքում կիրավել են լեզվաբանական կառուցների համակարգային, կառուցվածքային և կոմբինատոր վերլուծության, տրամարանական գործառույթների տեսության, պատկերների ճանաչման և դասակարգման, համեմատական վերլուծության, կադապարման և այլ եղանակներ:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏԱԿԱՆ ՆՈՐՈՒՅԹԸ: *Գիտական նորույթը* միավորման և տրոհաման նշանակությամբ բարդ համադասական նախադասությունների և պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասությունների միասնական և բազմակողմանի տրամարանահամակարգային ուսումնասիրումն է: Այդպիսի լեզվական կառուցների ավելի վաղ կատարված հետազոտությունները հիմնվում են

դասականորեն սահմանվող տրամաբանական գործառույթների վրա, որոնց միջոցով անհնար էր լիարժեք բացահայտել ինչպես առանձին վերցված լեզվական օրյեկտների, այնպես էլ դրանց փոխադարձ կապերի իմաստարանության ողջ բազմազանությունն ու խորությունը: Այնուամենայնիվ, բարդացված տրամաբանական ապարատի կիրառումը չի հակասում դասական լեզվաբանության հետազոտության եղանակներին և կարող է այն ավելի մոտեցնել բնական լեզվի կառույցների բնութագրմանը և ուսումնասիրմանը: Ասենախտության մեջ առաջարկվում է դիտարկվող լեզվաբանական օրյեկտների ուսումնասիրման ընթացքում կիրառել ավելի բարդ տրամաբանամաքեմատիկական և դիսկրետ կաղապարներ, որոնք մինչ այսօր չեն ունեցել տեսական և գործնական կիրառում: Այդպես մենք հասնում ենք մաթեմատիկայի առավելագույն մոտեցմանը լեզվաբանությանը, այլ ոչ թե հակառակը: Աշխատության մեջ **առաջին անգամ** առաջարկվում է **նոր** զիտահետազոտական մոտեցում. բնական լեզվի կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ կառույցների հետազոտման համար երկնիշ տրամաբանության դասական գործառույթների փոխարեն կիրառել դրանց ընդհանրացումները, քանի որ ընդհանրացված տրամաբանական գործառույթները ընձեռում են բարդ նախադասությունների և դրանց՝ միմյանց մոտեցման մեխանիզմների ավելի նույնական (աղեկվատ) ուսումնասիրման նոր, լայն հնարավորություններ:

Առաջարկվել են նաև կիրառել լեզվի դիտարկվող օրյեկտների ըստ իսկության հատկանիշների, երկլորդմանի (բինար) հարաբերությունների և Ժիտման նկատմամբ դասակարգման, ինչպես նաև բարդ շարահյուսական կառույցների ըստ կառուցվածքային հատկանիշների դասակարգման **նոր** ձևաբովանդակային եղանակներ:

Առաջին անգամ սահմանվել և բացահայտվել է բնական լեզվի օրյեկտների **նոր** ստորակարգային (հիերարխիկ) գործառույթային կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ պարզից դեպի բարդ տարրեր աստիճանների մակարդակային կատուցվածք. տագմերից տերսուեմներ և մակրոտերսուեմներ:

Հետազոտության բոլոր փուլերում օգտագործվել են որոշակի պարզ և բարդ լեզվական կառույցների կառուցվածքային կապերի գրաֆիկական ներկայացումն ու բնութագրումը:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՏԵՍԱԿԱՆ ՌԱՍԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ԿԻՐԱԾՈՒՄԸ: Աշխատանքի **տեսական նշանակությունը** նոր տրամաբանակարգման հիմքի կառուցումն է, որի միջոցով հնարավոր է ստանալ լեզվական կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ ասույթների գործահեռ իմաստարանական և կառուցվածքային ուսումնասիրման՝ մինչ այժմ բաց մնացած բազմաթիվ հարցերի պատասխանները: Հետազոտության **առեսական արժեքներից** են նաև պարզ և բարդ լեզվական կառույցների նոր ստորակարգային գործառույթային համակարգի կառուցումը:

Անցկացված հետազոտության արդյունքները կարող են ունենալ **գործնական կիրառում** պարզ և բարդ նախադասություններում կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և

իմպլիկատիվ կապերի կառուցվածքային լեզվաբանական վերլուծություններում, ինչպես նաև ասույթի, այնպէս է ամբողջական տեքստի իմաստաբանության ռեֆերնցիալ հարցերի ներկայացման և ուսումնասիրման ընթացքում: Մշակված նոր խմբավորումները և դասակարգումները տալիս են լայն գործնական հնարավորություն դիտարկվող օբյեկտների հետագա խոր համեմատական վերլուծության, համարության (սինթեզի) և կարապարման համար: Հետազոտության հիմնական դրույթները և եզրահանգումները կարող են օգտագործվել ուսումնական գործընթացում կառուցվածքային լեզվաբանության դասընթացների, հատուկ սեմինարների ժամանակ, թարգմանության տեսության մեջ և գիտական տեքստ խմբագրելիս: Ուսումնասիրվող կառուցվածքային կապերի ակնառու ներկայացումը կողմնորոշված և ոչ կողմնորոշված գրաֆների և հիպերգրաֆների տեսքով և գրաֆիկական պատկերումը կարող են կիրառվել ինչպես լարանում, այնպէս է դասագրքերի կազմման ընթացքում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ՓՈՐՉԱՔՆԱՌԻԹՅՈՒՆԸ: Ատենախոսության հիմնական դրույթները գեկուցվել են բազմաթիվ հանրապետական և միջազգային գիտական համագումարներում և կոնֆերանսներում:

Ատենախոսությունը քննարկվել է ԵՊՀ ընդհանուր լեզվաբանության ամբիոնում և երաշխափորզել է հրապարակային պաշտպանության:

Հետազոտության թեմայի հիմնադրույթներն արտացոլված են գիտական տարբեր հանդեսներում, հեղինակի տպագրած 36 գիտական աշխատանքներում և մեկ մենագրությունում:

ԱՏԵՆԱԽՈՍՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ ԵՎ ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆԸ: Աշխատանքի կառուցվածքը և բովանդակությունը պայմանավորված են հայեցակարգային (կոնցեպտուալ) գաղափարով և արտացոլում են հետազոտության նպատակն ու խնդիրները: Ատենախոսության ծավալը 281 էջ է, բաղկացած է ներածությունից, հինգ գլուխներից, որոնցից յուրաքանչյուրն ավարտվում է կարճ եզրակացություններով, ամփոփումից և օգտագործված գրականության ցանկից, որը ներառում է 364 անվանում: Նարադրանքն ավելի ակնառու դարձնելու նպատակով աշխատանքում գետեղվել են 29 աղյուսակ և 40 նկար:

Հետազոտությունը իրականացվել է ռուսերենի լեզվական նյութի հիման վրա, ստացված արդյունքները հաստատվում են մասնավորապես լուսաբանող նյութով, որը վերցված է ռուսական գեղարվեստական գրականությունից և խոսակցական լեզվից:

Ներածության մեջ հիմնավորվում են ատենախոսության թեմայի արդիականությունը, նյութն ու առարկան, հիմնական նպատակն ու խնդիրները, հետազոտության ընթացքում կիրառվող եղանակները, ինչպես նաև գիտական նորույթը, տեսական և գործնական նշանակությունը:

Սուսաջին գիտում որը բաղկացած է չորս մասից, դիտարկվում է բարդ համադասական և ստորադասական նախադասությունների կապը տրամաբանական հասկացությունների հետ:

1.1 մասում նկարագրվում են լեզվաբանական և տրամաբանական հասկացությունների միջև գոյութուն ունեցող կապերը, որոնք գտնվել և գտնվում են բազմաթիվ գիտնականների ուշադրության կենտրոնում: Բավականաշափ վերացական տրամաբանամաթեմատիկական ապարատի և դրա եղանակների կիրառումը բնական կենդանի լեզվի լեզվաբանական բարդ հարցերի հետազոտման ընթացքում դժվարին և զգայի բարդություն ունեցող խնդիր է: Այդպիսի հետազոտությունների ժամանակ անհրաժեշտ է օգտագործել հատուկ մետալեզու, որը չի բարդացնում արդեն իսկ բարդ լեզվական հարցերը: Աշխատանքում մետալեզու բաղադրիչներ կլինեն լեզու-օրյեկտի բառերը, որոնք ստույգ և կրնկրես սահմանում են ուսումնապիրվող լեզվաբանական կառույցների հետ կապված հասկացություններն ու հատկությունները: Այդպիսի բառեր են, օրինակ, *իսկություն*, *կեղծ*, *Ժասուման*, *կոնյունկտիվ*, *դիզունկտիվ* և *խիստ տրոհական դիզունկտիվ*, *իմպլիկատիվ* տրամաբանական գործառույթներ, տրամաբանական հարաբերություն, մասնակիորեն, *երկկողմանի* կամ *եռակողմ հարաբերություն* և այլն:

Տրամաբանական գործառույթների և հարաբերությունների հատկությունների հետ մեկտեղ լեզվաբանական օբյեկտների (պատկերների) ներկայացման և հետազու հետազոտման համար առաջարկվում է օգտագործել եղանակներ, որոնք մշակվել են պատկերների ձանաշման տեսության մեջ, և որտեղ իմմանական խնդիրներ են դասակարգումը և տրված պատկերի որոշակի դասին պատկանելության հարցը: «Փաստերն ու երևույթները պետք է լինեն կարգավորված, մինչ մենք կկարողանանք հասկանալ և մշակել դրանց ընդհանուր առաջացումն ու տեսանելի կարգը բացատրող սկզբունքները: Այդ տեսանկյունից՝ դասակարգումը բնությունն ընկալելու մեջ անհրաժեշտ բարձրագույն մակարդակի մտավոր գործունեություն է»²:

1.2 մասում ոռուերենի լեզվական նյութի իմման վրա ներկայացված են բարդ համարական տրոհական և միավորական նախադասություններում *և* (*և*) և *կամ* (*առև*) շաղկապների, ինչպես նաև պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասություններում *եթե* (*если*) շաղկապի գործառույթային առանձնահատկությունները: Այդ շաղկապներով նախադասություններն ունեն ինչպես շատ ընդհանուր, այնպես էլ միմյանցից տարբերող հատկություններ, որոնք բնութագրվում են իրենց համապատասխան կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ տրամաբանական գործառույթներով: «Միայն տրամաբանական և քերականական իմաստների հարաբերությունն է ներկայացնում շաղկապի նշանառության ամբողջական նկարագիրը»³. Հետազոտության ընթացքում մանրակրկիտ դիտարկվել է լեզվաբանական յուրաքանչյուր կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ, խիստ դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ

² Сокал Р.Р. Кластер-анализ и классификация: предпосылки и основные направления // Классификация и кластер. М., Мир, 1980, с. 7.

³ Брутян Л.Г. Лингвистический анализ языковых выражений конъюнкции. Ереван, Изд. ЕУ, 1983, с. 23.

ասույթի համար տրամաբանական իդեմպուտենտուրյան, տրանզիտիվուրյան, կոմուտատիվուրյան և ասոցիատիվուրյան օրենքների իրականացման հնարավորությունը:

Հետազոտվել են ժխտման, կոնյունկտիվ, դիգունկտիվ և իմպլիկատիվ տրամաբանական գործառույթների փոխհարարերությունները միավորական և տրոհական բարդ համադասական նախադասություններում, պայմանի նշանակությամբ և այլ տեսակի պայմանական նախադասությունների միջև։ Ուսումնասիրվել են նաև միավորական, տրոհական բարդ համադասական նախադասությունների և պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասությունների միջև եղած իմաստաբանական կապերը։

Նմանատիպ լեզվաբանական հետազոտությունների ժամանակ կարևոր և հիմնական դեր են կատարում գործառույթային տրամաբանական կապերը։ Բացահայտվել է նաև անշաղկապ երկանդամ միացությունների բաղադրյալ մասերի փոխադարձ կապի գործառույթային առանձնահատկությունները։

Նախադասության գործառույթային իմաստը փոխանցվում է ասույթով և պահանջում է եղանակավորող (մոդալ) բնութագրիչների հայտնաբերում, որի դեպքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել խոսքային ասույթի բաղադրիչների ուժերենցիան և բնութագրվող փաստերի, իրադարձությունների և իրավիճակների հարադրումը իրականության հետ։ «Լեզվաբանական խնդիրն առաջանում է այն դեպքում, եթե ասույթում միաժամանակ ի հայտ են բերվում ուժերենցիայի մի քանի տարբեր սույցեկտներ։ օբյեկտների իրական գոյության և ընդհանրապես աշխարհի կառուցվածքի մասին դրանց պատկերացումները կարող են տարբերվել, և այդ դեպքում առաջանում է անհրաժեշտություն դիտարկել հնարավոր աշխարհների բազմությունը, որոնցից միայն մեկն է իրական»⁴.

1.3 մասում դիտարկվում են երկանդամ բարդ նախադասությունների ուժերենցիան և եղանակավորությունը։ Տեքստի իրականությունը, ի տարբերություն օբյեկտիվորեն ռեալ գոյություն ունեցողի, կարող է լինել մտածած և երևակայելի։ Լեզվական տեքստը, որը ներկայացվում է հեղինակի սույցեկտիվ կամ օբյեկտիվ տեսանկյունից, կառուցվում է այդ իրականութանը հարաբերակցվող արտացոլման հիմքի վրա։ Դիտարկվող երկանդամ բարդ նախադասությունների բաղադրիչ *A* և *B* մասերում նկարագրված իրավիճակները կարող են լինել իրական, անիրական կամ ենթադրելի, որից հետևում է, որ (*A*, *B*) զույգի համար առաջանում են ինը տրամաբանական հնարավոր փոխհարաբերություն՝ (իրական, իրական), (իրական, ենթադրելի), (իրական, անիրական), (ենթադրելի, իրական), (ենթադրելի, ենթադրելի), (ենթադրելի, անիրական), (անիրական, իրական), (անիրական, ենթադրելի), (անիրական, անիրական)։ Հիմնվելով այս փոխհարաբերությունների վրա աշխատանքում

⁴ Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью. (Референциальные аспекты семантики местоимений). М., Наука, 1985, с. 10.

բացահայտվել են կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ, խիստ դիզունկտիվ և իմպիկատիվ ասույթներից յուրաքանչյուրի՝ իրականությանը համապատասխանության որոշակի հատկությունները:

Համանման արդյունքներ են ստացվել նաև բազմանդամ կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ և խիստ դիզունկտիվ ասույթների համար:

Բազմաթիվ լեզվական ասույթներում նկատվում է որոշակի իմաստով բացահայտ կամ բաքնված զնահատման իմաստի տեսակետից տրված առարկաների և երևույթների տարածաժամանակային և քանակառակական բնութագրիչների որոշ բառերի և դատողությունների միջնիմացում կամ մաքսիմացում նշանակությունը: 1.4 մասում հետազոտվում է այդ նշանակությունը դիտարկվող բարդ նախադասություններում, մասնավորապես ոռուերենի, և առաջարկվում է առկա միջնիմացում տերմինի փոխարեն կիրառել էքստրեմացում տերմինը, քանի որ այն ներառում է և միջնիմացման, և մաքսիմացման իմաստները, և կարող է ավելի ստույգ արտացոլել ամբողջ ասույթի համապատասխանությունը իրականությանը:

Չորս մասից բաղկացած **երկրորդ գլուխում** ներկայացված են նոր տրամաբանակառուցվածքային կաղապարներ, որոնք օգնում են բարդ նախադասությունների բաղկացուցիչ մասերի կապերի բազմակողմանի ուսումնասիրմանը: Բնական լեզվի պարզ և բարդ նախադասությունների մանրամասն ուսումնասիրման համար տրամաբանական գործառությունների անմիջական կիրառումն անբավարար է, քանի որ դրանք չեն արտացոլում կենդանի խոսքի բոլոր խորին կառուցվածքային կապերը և իմաստային երանգները:

Դիտարկվող բարդ նախադասությունների բնութագրման, ներկայացման և լեզվաբանական խոր վերլուծության համար 2.1 մասում ներկայացված է ոչ ամենուրեք որոշված ընդհանրացված բույան այնպիսի գործառությունների կաղապար, որոնք կարող են որոշված չինել իսկության չորս հնարավոր հավաքածուներից մի քանիտում: Փաստորեն, առաջարկվում է երկու արժեք ընդունող գործառույթների փոխարեն կիրառել երեք արժեք ընդունող համապատասխան տրամաբանական գործառույթները: Այդ ընդհանրացված գործառույթների ձևագործառությային նմանությունն ու մերձակայությունը թույլ կտա անցկացնել դիտարկվող լեզվական կառույցների դասակարգումը, ստեղծել նոր իմաստաբանորեն մոտ դասեր ու խմբեր և համեմատել դրանք որոշակի բովանդակային ու ձևային հատկանիշներով:

Ներկայացվում են A և B դասուրություններից կախված և 16-ական ընդհանրացված ունեցող կրնյունկտիվ, տրոհական դիզունկտիվ, խիստ տրոհական դիզունկտիվ, իմպիկատիվ և հակադարձ իմպիկատիվ ընդհանրացված գործառույթների աղյուսակները: Այդ աղյուսակներից յուրաքանչյուրի առաջին սյունակում ներկայացված է սկզբնական, նախնական գործառույթը, 2 – 5 այունակներում՝ գործառույթները, որոնք որոշված չեն իսկության մեկ հավաքածուի վրա, 6 – 11 այունակներում՝ իսկության երկու

հավաքածուների վրա, 12 – 15 պյունակներում՝ երեք, և վերջին 16-րդ պյունակում ներկայացված է գործառույթ, որը որոշված չէ իսկության ոչ մի հավաքածուի վրա: Ստորև ներկայացված աղյուսակներում ցույց են տրված կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ, խիստ դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ գործառույթների բոլոր հնարավոր 16 ընդհանուրացումները: Այս աղյուսակներում *H*-ով նշված են իսկության արժեքները, *L*-ով կեղծ, և աստղանիշով՝ այն հավաքածուները, որոնց վրա գործառույթը որոշված չէ:

Կոնյունկտիվ գործառույթի բոլոր հնարավոր բնդիհանրացումները

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A	B	& ¹	& ²	& ³	& ⁴	& ⁵	& ⁶	& ⁷	& ⁸	& ⁹	& ¹⁰	& ¹¹	& ¹²	& ¹³	& ¹⁴	& ¹⁵	& ¹⁶
լ	լ	լ	*	լ	լ	լ	*	*	*	լ	լ	լ	*	*	*	լ	*
լ	ի	լ	լ	*	լ	լ	*	լ	լ	*	*	լ	*	*	լ	*	*
ի	լ	լ	լ	*	լ	լ	*	լ	*	լ	*	*	*	լ	*	*	*
ի	ի	ի	ի	*	ի	ի	*	ի	*	ի	*	*	ի	*	*	*	*

Դիզյունկտիվ գործառույթի բոլոր հնարավոր բնդիհանրացումները

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A	B	V ¹	V ²	V ³	V ⁴	V ⁵	V ⁶	V ⁷	V ⁸	V ⁹	V ¹⁰	V ¹¹	V ¹²	V ¹³	V ¹⁴	V ¹⁵	V ¹⁶
լ	լ	լ	*	լ	լ	լ	*	*	*	լ	լ	լ	*	*	*	լ	*
լ	ի	ի	*	ի	ի	*	ի	ի	*	*	ի	*	*	ի	*	*	*
ի	լ	ի	ի	*	ի	ի	*	ի	*	ի	*	*	*	ի	*	*	*
ի	ի	ի	ի	*	ի	ի	*	ի	*	ի	*	*	ի	*	*	*	*

Խիստ դիզյունկտիվ գործառույթի բոլոր հնարավոր բնդիհանրացումները

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A	B	Վ ¹	Վ ²	Վ ³	Վ ⁴	Վ ⁵	Վ ⁶	Վ ⁷	Վ ⁸	Վ ⁹	Վ ¹⁰	Վ ¹¹	Վ ¹²	Վ ¹³	Վ ¹⁴	Վ ¹⁵	Վ ¹⁶
լ	լ	լ	*	լ	լ	լ	*	*	*	լ	լ	լ	*	*	*	լ	*
լ	ի	ի	*	ի	ի	*	ի	ի	*	*	ի	*	*	ի	*	*	*
ի	լ	ի	ի	*	ի	ի	*	ի	*	ի	*	*	*	ի	*	*	*
ի	ի	լ	լ	լ	*	լ	լ	*	լ	*	*	լ	*	*	*	*	*

Իմպլիկատիվ գործառույթի բոլոր հնարավոր բնդիհանրացումները

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
A	B	→ ¹	→ ²	→ ³	→ ⁴	→ ⁵	→ ⁶	→ ⁷	→ ⁸	→ ⁹	→ ¹⁰	→ ¹¹	→ ¹²	→ ¹³	→ ¹⁴	→ ¹⁵	→ ¹⁶
լ	լ	ի	*	ի	ի	ի	*	*	*	ի	ի	ի	*	*	*	ի	*

<i>Л</i>	<i>И</i>	<i>И</i>	<i>И</i>	*	<i>И</i>	<i>И</i>	*	<i>И</i>	<i>И</i>	*	*	<i>И</i>	*	*	<i>И</i>	*	*
<i>И</i>	<i>Л</i>	<i>Л</i>	<i>Л</i>	*	<i>Л</i>	<i>Л</i>	*	<i>Л</i>	*	*	<i>Л</i>	*	*	<i>Л</i>	*	*	
<i>И</i>	<i>И</i>	<i>И</i>	<i>И</i>	*	<i>И</i>	<i>И</i>	*	<i>И</i>	*	*	<i>И</i>	*	*	<i>И</i>	*	*	

Ներկայացված աղյուսակներից աշխատանքում առանձնացված են բոլոր հնարավոր տրամարանական ընդհանրացված գործառույթները, որոնք համընկնում են միմյանց հետ: Երկու տրամարանական գործառույթները հավասարվում են, եթե նրանք համապանասխան իսկության հավաքածուների վրա ընդունում են նույն արժեքները, այսինքն՝ համապատասխան սյուները համընկնում են: Առանձնացված գործառույթների հավասարումները, փաստորեն, մատնանշում են համապատասխան լեզվական ասույթների իմաստաբանական նույնականությանը:

Ստենափոսական աշխատանքում բարդ նախադասություններում խմալիկատիվ, կոնյունկտիվ և դիզյունկտիվ ասույթների համափոխարինելիությունը ներկայացված է 25 կետում նկարագրված հավասարություններով՝ հիմնվելով տրամարանական գործառույթների ընդհանրացումների կաղապարների վրա:

Օրինակ, հավասարություններից մեկը դիզյունկտիվ, խիստ դիզյունկտիվ և կոնյունկտիվ գործառույթների ընդհանրացման համընկնումն է. Եթե ասույթի *A* և *B* բաղադրիչ իրադրությունների համար միաժամանակ հնարավոր չէ

$$(A - \bar{L}, B - \bar{H}), (A - \bar{H}, B - \bar{L}) \text{ և } (A - \bar{H}, B - \bar{H}),$$

այսինքն՝ գործառույթները որոշված չեն իսկության նշված երեք հավաքածուների վրա, ապա տեղի ունեն հավասարությունները

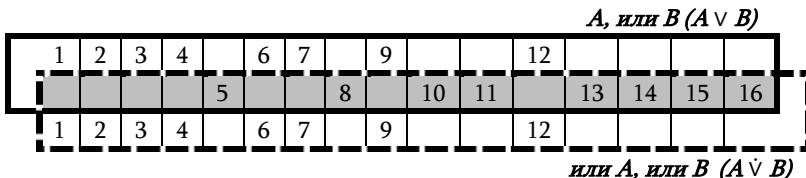
$$A \circ^{15} B = A \&^{15} B = A \vee^{15} B,$$

որից հետևում է, որ **Ա**, **Բ**, **Ա**, **Բ** և **Ա**, **Բ** ասույթները այդ դեպքում իմաստով համընկնում են: Այսպիսի նույնական ասույթներում դիտվում է լեզվական նշանի անհամաշափություն, եթե միատեսակ բովանդակությունը կարող է արտահայտվել տարբեր միջոցներով, և *A* ու *B* բաղադրիչ իրադրությունների որոշակի եղանակավորության բնորշումների դեպքում կարող է դիտվել երկանդամ միավորական և տրոհական բարդ համադասական և պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասությունների իմաստային մոտեցում միմյանց, որը բացահայտում է դրանց փոխկապակցվածության և համափոխարինելիության ներքին մեխանիզմը:

Յուրաքանչյուր կոնկրետ նախադասության մեջ ընդհանրացված գործառույթը որոշելու համար անհրաժեշտ է բացահայտել դատողությունների բաղադրիչների միջև ներքին, հաճախ խիստ պատճառային կապը: Այդպես, օրինակ, *Если рече течет, то есть направление, по которому она течет.* (Լ.Տոլստոյ "Что такое искусство?") նախադասությանը համապատասխանում է տրամարանական իմալիկատիվ *если A, то B* ասույթը, որի դեպքում հնարավոր է միայն իրադրությունների փոխկապակցվածություն, որտեղ *A - и, B - и*. Այս ասույթին համապատասխանում է *A &¹² B* կոնյունկտիվ տասներկուերորդ ընդհանրացված

գործառույթը, և դրա բովանդակային իմաստը հնարավոր է փոխանցել հետևյալ ասույթներով, որոնք ունեն կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ կամ հակադիր իմպիկատիվ կառուցվածք. *река течет, и есть направление, по которому она течет (A и B); река течет, или есть направление, по которому она течет (A или B); если есть направление, по которому река течет, то она течет (если B, то A):* Այստեղից հետևում է, որ միավորական նախադասություններում շաղկապի ուժերենցիայի հետազոտման համար անհրաժեշտ է որոշել նախադասությունը կազմող բաղադրիչ մասերի ճշմարտացիության կամ կեղծության՝ փորձից անկախ (ապրիորի) հնարավորությունը:

Հետազոտվել են նաև դիտարկվող նախադասություններին համապատասխանող բոլոր ասույթների զույգ առ զույգ հատումները, որոնք ներկայացված են արյուսակների տեսքով: Մասնավորապես, դիզյունկտիվ և խիստ դիզյունկտիվ ընդհանրացված գործառույթներն ունեն առավելագույն քանակությամբ հատումներ, որոնք ցույց են տրված հետևյալ արյուսակում.

Պարզ ու բարդ նախադասությունների հետազոտման և տրամարանալեզվաբանական նկարագրության ժամանակ առաջանում է լեզվական կառույցների տարրերի միջև այս կամ այն հարաբերությունների և կապերի ձևական նկարագրության հարցը: 2.2 և 2.3 մասերում առաջարկվում է առաջադրված միատեսակ կամ բազմատեսակ հարաբերվող կողմերից տարբեր սուբյեկտների և օբյեկտների միջև փոխադարձ կապերը բնութագրել տրամարանական հարաբերություններով, մասնավորապես՝ երկկողմանի, եռակողմ: Ցույց է տրված, որ լեզվի մեջ նման հարաբերությունները կարող են հանդիպել դիտարկվող բոլոր տեսակի նախադասություններում և ունենալ կոնկրետ իմաստ, որը հնարավոր է ուսումնասիրել՝ օգտագործելով հարաբերվող կողմերի վրա հակադարձ երկկողմանի հարաբերության, հատման, պրոյեկցիայի հասկացությունները: Ցույց է տրվում նաև, որ սուբյեկտների և օբյեկտների միջև բազմաթիվ հարաբերություններ, լինելով *ռեֆլեքսիվ* (անդրադաշտային), *սիմետրիկ* (համաչափ), *տրանզիտիվ* և *էկվիվալենտ* (համարժեք), բնական լեզվում ունեն արտահայտման և ներկայացման իրենց որոշակի քերականական միջոցները: Երկկողմանի հարաբերությունները կարող են ծնել նոր, ավելի բարդ հարաբերություններ միմյանց միջև, և այդ դեպքում դրանք հնարավոր է բնութագրել կոմպոզիցիա (արտադրյալ) գործառույթով: Կոմպոզիցիա հասկացությունը կարելի է բացահայտ տեսքով դիտել հետևյալ ասույթի մեջ. *Когда меня любишь, и мою собаку люби* (առած), որտեղ

Ներկայացված են երկողմանի հարաբերություններ ու լիօնիստ մեջ և մօյ սօճառկա, որից հետևում է, որ այս հարաբերությունների կոմպոզիցիան է լիօնի սօճառկա երկողմանի հարաբերությունը: Լեզվի մեջ երկողմանի հարաբերությունների կոմպոզիցիան ունի բավականին բարդ ներկայացում և լեզվական կառույցներում կարող է հանդիպել ինչպես առանձին նախադասություններում, այնպես էլ մի քանի նախադասությունից կազմված տեքստի հատվածներում:

Լեզուն բարդ կառուցվածք է, որը պահանջում է բնութագրման և ուսումնասիրման այնպիսի եղանակներ, «որոնք կարող են արտացոլել կարգերի յուրաքանչյուր հատվածի առանձնահատկությունը առանձնաբար և հետազոտվող օբյեկտի ողջ բարդությունը ամբողջականության մեջ»⁵: Այդ իսկ պատճառով այդ համակարգի ուսումնասիրման համար առաջարկվում է կիրառել միմյանց հետ տրված հարաբերություններում գտնվող առանձին լեզվական տարրերի կապերի կառուցվածքի սխեմատիկ և գծագրական պատկերման եղանակը, որի շնորհիվ այդ տարրերը կազմում են որոշակի ամբողջականություն և միանականություն: 2.4 մասում ներկայացված են ժամանակակից երկրաշափական հասկացություններ և սահմանումներ, որոնք կարող են օգտագործել դիտարկվող լեզվական կառույցների մանրակրկիտ կառուցվածքաբովանդակային ուսումնասիրման, նկարագրման և ներկայացման համար:

Երրորդ գործիք, որը բաղկացած է երեք մասից, հատկացված է տրամարանական կոմբինատոր եղանակների միջոցով պարզ և բարդ լեզվական կառույցների կառուցվածքաբարիմաստարանական կապերի բացահայտմանը:

Հետազոտության կառուցվածքային բազմաթիվ եղանակներից մեկն է պարզ և բարդ նախադասությունների գրաֆ-սխեմների տեսքով ֆորմալ-ակնառու ներկայացման լեզվաբանական կոմբինատոր եղանակը: «XX դարում, սկսելով լեզվի կառուցվածքի մեջ խորանալուց, լեզվաբանությունը հանգում է սինթեզի խնդրին, իսկ այնուհետև ներկայում, կիրառում է երկու եղանակներ էլ՝ կամված հետազոտության բնույթից, նպատակից և խնդիրներից»⁶: Մեծ թվով սինթեզվող նոր պարզ նախադասություններ, որոնցում խոսակցական լեզվից արդեն ներկայացված նախադասության իմաստը բառերի ելակետային համախմբի միջոցով փոխանցվում է բառերի համեմատաբար ազատ տեղակայվածությամբ, և ահրելի քանակությամբ միավորական ու տրոհական նշանակությամբ բարդ համադասական և պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասություններ կարող են կառուցվել կողմնարշված գրաֆ-սխեմների միջոցով: 3.1 մասում, մասնավորապես, ուսումնասիրվել է խոսակցական լեզվում օգտագործվող երկու պարզ նախադասություն՝ A և B, որոնք հետազում կարող

⁵Русская грамматика. М., Наука, 1980, Т. I, с. 9.

⁶Джаукин Г.Б. Общее и армянское языкознание. Ереван, Изд. АН Арм. ССР, 1978, с. 59.

Են դառնալ մեր կողմից ուսումնասիրվող բոլոր տիպերի սինթեզվող նախադասությունների մաս կազմող բաղադրիչներ:

A Ты по-детски поверил в волшебство новогодних сказок.

B Все твои желания сами постепенно стали сбываться.

Այս նախադասություններից յուրաքանչյուրի համար կազմվել են *G(A)* և *G(B)* գրաֆները, որոնք ծնում են նոր պարզ նախադասությունների՝ *A* և *B* նախադասությունների բարերի դասավորվածության փոփոխության բոլոր հնարավոր տարրերակներով: *G(A)* գրաֆով ստեղծվող նախադասությունների թիվը 720 է, իսկ *G(B)* գրաֆով – 5040: Այդ բաղադրիչ պարզ *A* և *B* նախադասությունների հիման վրա կազմվել են գրաֆներ, որոնք ստեղծում են միավորական ու տրոհական նշանակությամբ երկանդամ բարդ համադասական նախադասությունների և պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասությունների կազմավորման բոլոր հնարավորությունները: Ներկայացվել են ստացված բարդ նախադասությունների կոմբինատորքանական բնութագրերը. մասնավորապես, ունենալով *A*, *B* և *A, и B* Յտիպի բարդ ասույթների՝ *A* մասում 6, իսկ *B* մասում 7 բառ, կազմավորվում է 3 628 800-ական իրենց համապատասխանող բարդ համադասական նախադասություն (այդ ասույթների տեղափոխականության դեպքում այդ թիվը կրկնապատկվում է), իսկ եсли *A*, то *B* Յտիպի ասույթներ, հաշվի առնելով *A* պայմանական մասի 8 դիրքերը, կազմավորվում է 29 030 400 պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասություն: Ստացված նախադասությունները խոսող կողմից համապատասխան շարահարույթային ընդգծման դեպքում իրավիճակի որոշակի գնահատական կամ բնութագիր են կրում իրենց վրա, որով որոշվում է տվյալ ասույթի սուբյեկտիվ-եղանակավորող նշանակությունը:

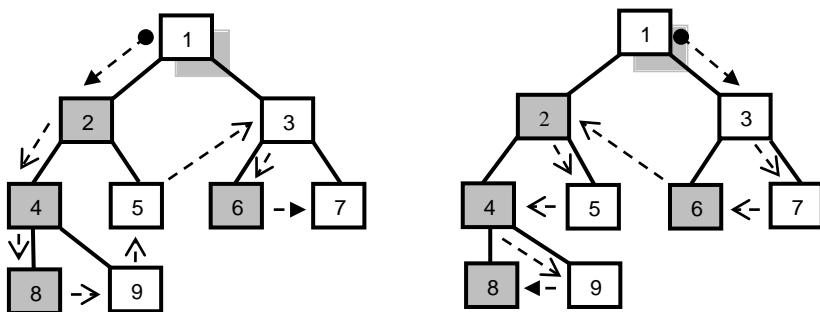
Միավորական, տրոհական և պայմանի նշանակությամբ բարդ երկանդամ նախադասությունների կառուցվածքային-հաշվարկային վերլուծությունը վկայում է կոմբինատորքերականությանը կյանք տվյալ տարատեսակ կավերի ստեղծման անսպառ հնարավորությունների մասին: «Բոլոր այդ կոմբինատորք ծնունդները կարելի են մանացնել և գեղադիտակի, որում նախնական պարզ պատկերների փոքր քանակությամբ ստեղծվում են բազմազան «նկարներ»»⁷: Լեզվական իմաստաբանական կառուցներին բնորոշ ձևական-իմաստաբանական հարաբերականությունների շարք կազմող իմաստաբանորեն նույնատիպ և իրար փոխարինելի նախադասությունների մեջ դասի կառուցվածքը նկարագրվում և սինթեզվում է կառուցված գրաֆներով: Գրաֆ-սխեմների միջոցով նախադասությունների ստեղծումը վերաբերում է սերող քերականության հետազոտության բնագավառին, որտեղ «...առաջին պլան է մղվում կառուցվածքային սխեմի համաձայն տարրերի վերլուծության

⁷ Николаева Т.М., Фужерон И. Некоторые наблюдения над семантикой и статусом сложных предложений с уступительными союзами // Вопросы языкоznания. М., Наука, 1999, 1, с. 18.

արյունքում հաստատված լեզվական միավորների (մասնավորապես նախադասությունների) սինթեզի խնդիրը»⁸.

3.2 մասում հետազոտվել են պարզ և բարդ նախադասությունների կառուցվածքները՝ նրանցում շարադասական սահմանափակումների առկայության դեպքում: Պարզ նախադասությունների բազմաթիվ լեզվաբանական կառուցվածքային հետազոտություններում անխուսափելիորեն հանդիպում են ծառանման կառուցյներ: Որոշ պարզ նախադասությունների կառուցվածքը հնարավոր է ներկայացնել երկկողմանի ծառերի տեսքով, որտեղ հանգույցների ուղիղ, կենտրոնացված և հակադարձ տրամաբանական շրջանցումներով ծնվում է բառերի վեց հերթականություն:⁹

Ստորև ներկայացված գծապատկերներում ցույց են տրված երկկողմանի ծառի հանգույցների ուղիղ շրջանցումները. աջից ձախ և ձախից աջ:

Այս շրջանցումների արյունքում ստացվում են հանգույցների հետևյալ երկու զգային հաջորդականություններ՝ 1, 2, 4, 8, 9, 5, 3, 6, 7 և 1, 3, 7, 6, 2, 5, 4, 9, 8:

Բացահայտվել է, որ ծառերի շրջանցման կենտրոնացված և հակադարձ հաջորդականությունների դեպքում, ի տարբերություն ուղիղի, գոյանման է բառերի շրջանականություն, և դրանց համապատասխան նախադասությունները իմաստով մոտ են ելակետային նախադասություններին:

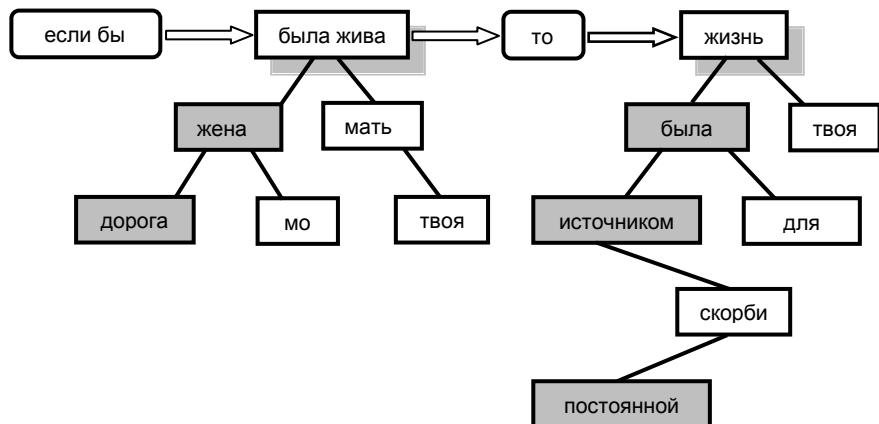
Դիտարկվող տիպերի բարդ նախադասությունների կառուցվածքները աշխատանքում նույնպես ներկայացված են ծառերի տեսքով, քանի որ այն որոշվում է դրանց բաղադրիչ պարզ նախադասությունների կառուցվածքով:

Օրինակ, հետևյալ պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասության կառուցվածքը ներկայացվում է երկկողմանի ծառի տեսքով:

Если бы моя дорогая жена, а твоя мать была жива, то твоя жизнь была бы для нее источником постоянной скорби. (Чехов "Моя жизнь")

⁸ Джакян Г.Б. Общее и армянское языкоизнание. Ереван, Изд. АН Арм. ССР, 1978, с. 59.

⁹ Кнут Д.Э. Искусство программирования, Т.1. Основные алгоритмы. М., Издательский дом Вильямс, 2007, с. 352.

Բարդ նախադասություններում կառուցվածքային փոխապակցվածության հետազոտության դիտարկված տրամաբանական-ձևական եղանակները ունեն թե դրական, թե բացասական կողմեր: Այս կառուցվածքային կադապարման մեջ չափից դուրս խորացումը կարող է հանգեցնել լեզվաբանական տեսության տեսակետից իրարամերժ եզրակացությունների, այդ պատճառով կարևոր է ամեն կոնկրետ դեպքում պարզել ձևականացման խորության աստիճանը:

3.3 մասում նկարագրված է անշաղկապ կոնյուկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ բարդ երկանդամ լեզվական ասույթներում շարահյուսական կախվածության փոխապակցվածությունը և ներկայացված է մեկ ընդհանուր գրաֆ-սխեմով, որտեղ գագարներն են ստորադասական, պայմանական, հարկադրական եղանակների ձևերը, ինչպես նաև ինդիկատորի և ինֆինիտիվի ձևերը՝ արտահայտված այդ ասույթների առաջին և երկրորդ մասերում: Կառուցված ընդհանրացված գրաֆ-սխեմը հնարավորություն է տալիս ներկայացնել *A* և *B* մասերի շարահյուսական ձևերի միջև եղած գործառույթային կապի բանակային բնութագիրը: Նկարագրված ձևերի զույգ առ զույգ փոխհարաբերությունները մանրամասն ներկայացվում են ուղիղ և հակադարձ գրաֆ-սխեմներով: Ներքոհիշյալ աղյուսակում բերվել են դիտարկվող անշաղկապ միացությունների կառուցյներում այս կամ այն շարահյուսական ձևի գործածման հաճախականության բանակային բնութագրերը:

	$H_{yc\lambda}$	$H_{cc\lambda}$	$H_{n\sigma}$	B_{pr}	B_{ncr}	$B_{\delta\gamma\lambda}$	I_{nf}
<i>A</i>	10	3	9	10	8	3	5
<i>B</i>	0	4	11	4	12	12	5
	10	7	20	14	20	15	10

Այս աղյուսակի առաջին և երկրորդ տողերում նշված է այն տիպի ասույթների քանակը, որոնցում *A* և *B* առաջին և երկրորդ մասերը արտահայտված են համապատասխան շարահյուսական ձևերով, իսկ վերջին տողում՝ ասույթների ստացված տիպերի ընդհանուր քանակը: Այս քանակային բնութագրերը փաստում են, որ բարդ անշաղկապ երկանդամ կապակցություններում երկու բաղադրիչ մասերում էլ առավել հաճախ օգտագործվում են հարկադրական եղանակը և ներկա ժամանակի ձևերը, ապառնի և անցյալ ժամանակաձևերը ունեն կիրառության միջին հաճախականություն, պայմանական եղանակը և ինֆինիտիվի ձևերը ավելի հազվադեպ են գործածվում, իսկ ամենաքիչ գործածություն ունի ստորադասական եղանակի ձևը:

Չորս մասից բաղկացած **չորրորդ գլխում** կատարվել է մեր կողմից դիտարկվող բարդ նախադասությունների դասակարգում ըստ ձևային և բովանդակային հատկանիշների, և արդյունքում առանձնացվել է կլաստերների երկու տեսակ. *իմբեր* և *դասեր*: Բարդ նախադասությունների դասակարգումն ըստ տարատեսակ առանձնահատկությունների և բնութագրությունների անհրաժեշտ փուլ է դրանց հետագա ավելի մանրակրկիտ հետազոտման համար: Դասի ներսում երկու դիտարկվող լեզվական օրյեկտների մոտակայության որոշումը շատ ավելի բարդ խնդիր է, քան խմբի ներսում: Մոտակայության որոշումը, եթե կլաստերը խումբ է, իմբնակած է խմբի օրյեկտների ձևային բնութագրիների վրա, իսկ այն դեպքում, եթե կլաստերը դաս է, անհրաժեշտ է մշակել օրյեկտի տրված դասին պատկանելության որոշման միասնական եղանակ: Վերջինս ենթադրում է և՝ օրյեկտների բաղադրիչների բովանդականությունների օգտագործում:

4.1 մասում առաջին անգամ իրականացվել է միավորական և տրոհական բարդ համադասական և բարդ ստորադասական պայմանական նախադասությունների դասակարգում ըստ իսկության հատկանիշների, որոնց համապատասխանում են կրոյունկտիվ, դիզյունկտիվ, խիստ տրոհական և խմայլկատիվ արտահայտությունները: Դասակարգման ընթացքում առաջանում է խմաստաբանական այն տեղեկատվության օգտագործման անհրաժեշտությունը, որը հաճախակի ամփոփված է ենթատեքստում, և լեզվական կառույցների վերլուծության ժամանակ ավելի նպատակահարմար է ոչ թե երկնիշ բույսն գործառությների կիրառումը, այլ նրանց ընդհանրացումները ոչ ամենուրեք որոշված բույսն գործառությների կիրառումը, որոնք փաստորեն եռանիշ գործառությներ են և ընդունում են երեք նշանակություն. անորոշ է, որոշված է և ընդունում է կեղծ իմաստ, որոշված է և ընդունում է ճշմարիտ իմաստ: Որոշելու համար, թե ինչպիսի ընդհանրացված գործառությունը է ներկայացված դիտարկվող յուրաքանչյուր կոնկրետ բարդ նախադասության մեջ, անհրաժեշտ է բացահայտել երկու բաղադրիչ մասերի դաստողությունների ներքին, հաճախ թաքնված

գործառույթային կապը՝ ճշգրտելով այդ մասերի միաժամանակյա խսկության և կեղծության ապրիորի հնարավորությունը:

Դիտարկվող երկանդամ բարդ նախադասությունները բնութագրվում են դրանց բաղադրիչ մասերի՝ պարզ նախադասությունների լեզվական հատկություններով: «Պարզ նախադասության կառուցվածքահմաստային վերլուծությունը բարդ նախադասության հետազոտման անհրաժեշտ փուլ է»¹⁰: Հետևապես, բարդ նախադասությունների դասակարգման ընթացքում անհրաժեշտ է հաշվի առնել յուրաքանչյուր *A* կամ *B* բաղադրիչ դատողությունների համար հետևյալ վեց տրամաբանորեն հնարավոր տարրերակները.

1. Դատողությունը կարող է ունենալ ինչպես կեղծ, այնպես էլ ճշմարտացի նշանակություն: Այս դեպքում ենթատեքստից հայտնի չէ իրավիճակի հարադրումը իրականության հետ:
2. Դատողությունը ենթատեքստորեն կեղծ է (*Свеча горит*. Սակայն ենթատեքստից հայտնի է, որ պնդումը չի համապատասխանում իրականությանը, և այս դեպքում օգտագործված է հետևյալ նշանակումը՝ *Свеча горит [Л]*):
3. Դատողությունը ենթատեքստորեն ճշմարտացի է (*Свеча горит*. Ենթատեքստից հայտնի է, որ պնդումը համապատասխանում է իրականությանը, և այս դեպքում օգտագործված է հետևյալ նշանակումը՝ *Свеча горит [И]*):
4. Դատողությունը բացարձակ կեղծ է (*Земля – спутник Луны*):
5. Դատողությունը բացարձակ ճշմարտացի է (*Кошка – домашнее животное*):
6. Դատողությունը անորոշ է՝ հնարավոր չէ որոշել դրա ճշմարտացիությունը կամ կեղծությունը (*Продолжительность жизни не известна*):

Եթե *A* (կամ *B*) դատողություններից որևէ մեկը բացարձակ կեղծ է կամ բացարձակ ճշմարտացի, ապա ամբողջ ասույթը որոշված չէ այն խսկության հավաքածուներում, որտեղ *A*-ն (կամ *B*) կարող է համապատասխանաբար ընդունել ճշմարտացիության կամ կեղծության նշանակություն:

Եթե բարդ ասույթը կազմող բաղադրիչ դատողություններից գոնե մեկը անորոշ է, ապա ամբողջ ասույթը կարող ենք համարել անորոշ:

Օգուվելով երկանդամ բարդ միավորական և տրահական համադասական և պայմանի նշանակությամբ ստորադասական նախադասությունների բաղադրիչ մասերի նշված տրամաբանորեն հնարավոր հատկություններից՝ սահմանված են հետևյալ դասերը՝ *K(i), D(i), CD(i), II(i)*, որտեղ *i = 1, 2, ... 16*:

¹⁰ Золотова Г.А. Очерк функционального синтаксиса русского языка. М., Наука, 1973, с. 321.

Դաս K(i) – Երկանդամ միավորական և (Ա) շաղկապով բարդ համադասական նախադասությունները, որոնց համապատասխան ասույթները նկարագրվում են տրամարանական կոնյունկտիվ A & i B ընդհանրացված i-րդ գործառույթով :

Դաս Դ(i) – Երկանդամ տրոհական կամ (Ալլ) շաղկապով բարդ համադասական նախադասությունները, որոնց համապատասխան ասույթները նկարագրվում են տրամարանական դիզյունկտիվ A V i B ընդհանրացված i-րդ գործառույթով:

Դաս CԴ(i) – Երկանդամ կրկնվող տրոհական կամ . . . , կամ (Ալլ . . . , Ալլ) շաղկապով բարդ համադասական նախադասությունները, որոնց համապատասխան ասույթները նկարագրվում են տրամարանական իփոյունկտիվ A V i B ընդհանրացված i-րդ գործառույթով:

Դաս II(i) – Երկանդամ պայմանական էթե (есլ) շաղկապով բարդ ստորադասական նախադասությունները, որոնց համապատասխան ասույթները նկարագրվում են տրամարանական իմպիկատիվ A → i B ընդհանրացված i-րդ գործառույթով:

Փաստորեն, միևնույն դասի նախադասություններին համապատասխանում են ասույթներ, որոնք բնութագրվում են կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ, խիստ դիզյունկտիվ և իմպիկատիվ բույան գործառույթին համապատասխանող միևնույն ընդհանրացմամբ: Ներկայացված A կամ B բաղադրիչ դասողությունների տրամարանորեն հնարավոր վեց տարբերակներից հետևում է, որ միևնույն նախադասությունը, կախված ենթատեքստից, կարող է դասվել տարբեր դասերի:

Իրականացված դասակարգման արդյունքում առանձնացվել է 16-ական դաս՝ դիտարկվող նախադասությունների չորս տեսակներից յուրաքանչյուրի համար: Այս դասերի հիման վրա սահմանվել են 16 կլաստեր i-րդ կլաստերը համախմբում է K(i), Դ(i), CԴ(i), II(i) դասերը: Տրված են նաև բարդ ասույթների որոշ կլաստերներին պատկանելության բավարար, սակայն ոչ անհրաժեշտ հետևյալ հատկությունները:

1. Եթե A-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն ճշմարտացի է, իսկ B-ն ընդունում է կեղծ կամ ճշմարտացի նշանակություն, ապա ասույթները պատկանում են 6-րդ կլաստերի դասերին:
2. Եթե B-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն ճշմարտացի է, իսկ A-ն ընդունում է կեղծ կամ ճշմարտացի նշանակություն, ապա ասույթները պատկանում են 7-րդ կլաստերի դասերին:
3. Եթե B-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն կեղծ է, իսկ A-ն ընդունում է կեղծ կամ ճշմարտացի նշանակություն, ապա ասույթները պատկանում են 10-րդ կլաստերի դասերին:

- Եթե *A*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն կեղծ է, իսկ *B*-ն ընդունում է կեղծ կամ ճշմարտացի նշանակություն, ապա ասույթները պատկանում են 11-րդ կլաստերի դասերին:
- Եթե *A*-ն և *B*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն ճշմարտացի են, ապա ասույթները պատկանում են 12-րդ կլաստերի դասերին:
- Եթե *A*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն ճշմարտացի է, իսկ *B*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն կեղծ է, ապա ասույթները պատկանում են 13-րդ կլաստերի դասերին:
- Եթե *A*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն կեղծ է, իսկ *B*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն ճշմարտացի է, ապա ասույթները պատկանում են 14-րդ կլաստերի դասերին:
- Եթե *A*-ն և *B*-ն բացարձակ կամ ենթատեքստորեն կեղծ են, ապա ասույթները պատկանում են 15-րդ կլաստերի դասերին:
- Եթե *A* և *B* բաղադրյալ մասերից գոնե մեկն անորոշ է, ապա ասույթները պատկանում են 16-րդ կլաստերի դասերին:

Այդ դասակարգման արդյունքում ստացված տվյալները հիմք են հանդիսանում դիտարկվող նախադասությունների մանրամասն համեմատական վերլուծության և դրանց մոտեցման շրջանակների որոշման համար:

Կոնյունկտիվ և իմպլիկատիվ ընդհանրացված գործառությների հիման վրա իրականացվել են նաև ճշմարտացի բարդ երկանդամ կոնյունկտիվ և իմպլիկատիվ ասույթների դասակարգումներ, որոնք ներկայացված դասակարգմանը որոշակի իմաստով հակառակ դասակարգումներ են. հետազոտվող ասույթների ընտրության գլխավոր չափանիշ է դրանց նախասկզբնական ճշմարտացիությունը, որի արդյունքում առանձնացվել է շորսական դաս: Որպես լրացրանող նյութ՝ ընտրվել են ոուսերենի առածնախադասությունները, որոնք իրենց բնույթով ճշմարտացի ասույթներ են:

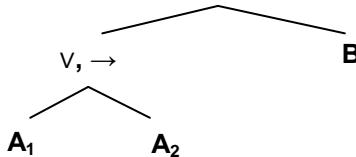
Լեզվական կառույցների գործառությների և նշանակության տարատեսակետ բովանդակային բնութագրման և հետազոտման դեպքում հաճախ անհրաժեշտ է կատարել դրանց ձևական դասակարգումը:

Դիտարկվող բարդ համադասական և բարդ ստորադասական նախադասություններում հաճախակի կարող են հանդիպել այնպիսի բարդացված նախադասություններ, որոնց բաղադրիչ մասերն իրենց հերթին պարունակում են երկանդամ կոնյունկտիվ, դիվունկտիվ և իմպլիկատիվ ասույթներ: 4.2 մասում կատարվել է երկմակարդակ բարդ շարակեյուսական կառույցների լիարժեք դասակարգում ըստ ձևական հատկանիշների, որը հիմնված է բաղադրիչ մասերի միջև գործառության կապերի համադրման տարբեր հնարավորությունների վրա, որի արդյունքում առանձնացվել է 27 որոշակի խումբ՝ 9-ական բարդ նախադասությունների երեք տեսակներից յուրաքանչյուրի համար: Այդ խմբավորումներով բացահայտվում է միևնույն խմբի նախադասությունների

բովանդակային ընդհանրությունը: Բոլոր բարդ շարահյուսական կառուցները լրտարանված և ներկայացված են ծառանման կառուցվածք ունեցող գրաֆ-սխեմներով: Այսպէս, օրինակ,

(*A1, или A2*), и *B* и (*если A1, то A2*), и *B*
բարդացված ասույթները նկարագրվում են հետևյալ ծառով.

&

Դրանց համապատասխանում են, օրինակ, հետևյալ բարդ շարահյուսական կառուցները.

И разве только какой-нибудь юноша остановится, или молодая девушка посмотрит со вниманием, и все они прочтут в измученных глазах, страдальчески смотрящих с полотна, волль, вложенный мною в них... (Гаршин "Художники")

Если хотите знать, я просто романист, писатель, иногда немного угадывавший, и все мое значение происходит от наблюдений и работы. (Л.Толстой "Неделание")

4.3. մասում ներկայացված է երկանդամ բարդ նախադասությունների խմբավորում՝ ըստ երկկողմանի հարաբերությունների, որտեղ միատեսակ ներքին կապերով բարդ նախադասությունները մտնում են որոշակի խմբի մեջ *A* և *B* բաղադրիչ մասերում երկկողմանի հարաբերությունների առկայություն կամ բացակայություն: Արդյունքում ստացվել է չորս խմբերում միավորված 12 ենթախումբ: Նման խմբավորումը, բացի ձևականից, բացահայտում է նաև դիտարկվող բարդ նախադասությունների իմաստաբանական փոխկապակցվածությունը:

Ուսումնասիրելով երկկողմանի հարաբերություններ պարունակող բարդ համադասական և բարդ ստորադասական նախադասությունները՝ առաջանում է անհրաժեշտություն՝ հետազոտելու այդ հարաբերությունների իմաստաբանական կապը այդ հարաբերությունը չպարունակող մասում բնութագրվող մտրի հետ: Ընդ որում, հենց երկկողմանի հարաբերությունը կարող է կախված կամ անկախ լինել այդ հատվածում չգտնվող դատողությունից: Դիտարկվող բարդ նախադասություններում երկկողմանի հարաբերությունները կարող են նաև տրված լինել ոչ բացահայտ տեսքով և արտահայտվել բառերի կամ բառակապակցությունների որոշակի նշանակությամբ, և կախված նրանից, թե նախադասության որ հատվածում է (*A* կամ *B*) գտնվում այդ երկկողմանի հարաբերությունը, որոշվում է նախադասության տվյալ տեսակի խումբը:

4.4 մասում առաջին անգամ կատարվել է իմպլիկատիվ, դիզունկտիվ և կոնյունկտիվ ասույթների՝ ժխտման նկատմամբ տարբեր բովանդակային երկու

դասակարգում: Այդ դասակարգումները հիմնված են պարզ նախադասությունների՝ ժխտման նկատմամբ երկու միմյանցից տարբերվող խմբավորումների վրա, որոնք առկա են դասական քերականության մեջ: Առաջին դասակարգման գլխավոր գործոնն այն դատողությունների եղանակավորության բնութագրումն է, որոնք կազմում են երկանդամ բարդ նախադասություններ, որոնցում դրանցից յուրաքանչյուրը կարող է լինել ընդհանուր ժխտական, մասնակի ժխտական կամ հաստատական պարզ նախադասություն: Երկրորդ դասակարգումը հիմնված է իմաստաբանական ժխտման արտահայտման որոշակի միջոցների և դրանց քերականական հատկությունների հիման վրա, որուեղանքուր բարդադիր դատողությունը կարող է լինել բուն ժխտական, կամ բնտրական ժխտումով կամ բուն հաստատական: Արդյունքում այդ դասակարգումներից յուրաքանչյուրում առանձնացվել է 9 կլաստեր, և կազմվել 27-ական դաս՝ հաշվի առնելով բարդ նախադասությունների դիտարկվող տեսակները (կրնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ լեզվական կատույցներ): Կատարվել է բարդ նախադասությունների ստացված դասերի համեմատական վերլուծություն, և բացահայտվել են փոխադարձ կապերը, որոնք փաստում են, որ դրանք ձևականորեն և իմաստով սերտ միահյուսված են, որը մասնակիորեն նկարագրված է 13 կետում և ներկայացված է գծապատկերի միջոցով:

Ատենահիոսության այս մասում կատարվել է նաև անշաղկապ երկանդամ կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ այնպիսի ասույթների ձևական խմբավորում, որոնք յուրաքանչյուր մասում կարող են պարունակել կամ չպարունակել ժխտում, որի արդյունքում առանձնացվել է չորս խումբ: Նշվում են նաև, որ կոնյունկտիվ և դիզյունկտիվ անշաղկապ երկանդամ ասույթների համար հնարավոր է ստեղծել նմանատիպ ձևական խմբեր:

Ուր մասից բաղկացած **հիմքերորդ զիսում** ներմուծվել և ուսումնասիրվել է տարբեր աստիճանների լեզվական օրիենտների ստորակարգային համակարգը, և առաջին անգամ առանձնացվել են գործառույթային կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ մակարդակները և դրանց բաղադրյալ միավորները: Դիտարկվող լեզվական կառուցների մանրամասն հետազոտման նպատակով ըստ առանձնացված տրամաբանական գործառույթների առաջացել է դրանց մակարդակային դասակարգման անհրաժեշտությունը:

Գ.Բ.Զահոնկյանը, ուսումնասիրելով լեզվի համապարփակ տեսության կառուցվածքը, առաջարկել է լեզվական կառուցների բառամակարդակ դասակարգում՝ բառային (լեբսիկ), տարսեմատիկ, պրեդիկատիվ և տեքստային մակարդակներ: Այս մակարդակներից յուրաքանչյուրում առանձնացվում են երկու ենթամակարդակներ. բառայինում՝ արմատական կամ բառույթային, տարսեմատիկում՝ տագմատիկ և սինտագմատիկ, ստորոգելիականում՝

պրոտասեմատիկ և սիմպրոտասեմատիկ, տեքստայինում՝ թեքստեմատիկ և սինտեքստեմատիկ¹¹:

Լեզվի կոնյունկտիվ, դիզյունտիվ և խմալիկատիվ գործառույթային միավորների ուսումնամիրման համար ատենախոսական աշխատանքում առաջարկված է դիտարկվող օբյեկտների հինգ մակարդակից բաղկացած դասակարգում և դրանց բնութագրման, վերլուծության և սինթեզի համար կառուցվածքային կաղապարներ, որոնք հիմնված են գրաֆների և հիպերգրաֆների տեսության հասկացությունների վրա:

Գործառույթային մակարդակ		Մակարդակի միավոր	Միավորի կաղապար
1	<i>տագմատիկ</i>	<i>բառ տագմ</i>	<i>գրաֆի գազար</i>
2	<i>սինտագմատիկ</i>	<i>բառակապակցություն</i>	<i>գրաֆի կող</i>
3	<i>պրոտասեմատիկ</i>	<i>պարզ նախադասություն</i>	<i>պարզ գրաֆի համիլտոնյան շրջանցում</i>
4	<i>սիմպրոտասեմատիկ</i>	<i>բարդ նախադասություն</i>	<i>բարդ գրաֆի համիլտոնյան շրջանցում</i>
5	<i>տեքստեմատիկ</i>	<i>տեքստեմ</i>	<i>հիպերգրաֆ</i>

5.1 Մասում առանձնացված են լեզվական կլաստերներ, որոնք ատենախոտության մեջ անվանվել են գործառույթային կոնյունկտիվ, դիզյունտիվ և խմալիկատիվ մակարդակներ, որոնցից յուրաքանչյուրը կարող է լինել տագմատիկ, սինտագմատիկ, պրոտասեմատիկ, սիմպրոտասեմատիկ և տեքստեմատիկ: Աղյուսակում ներկայացված են գործառույթային մակարդակները, դրանց միավորները և այն համապատասխան կաղապարները, որոնց միջոցով հնարավոր է նկարագրել և ուսումնամիրել դիտարկվող պարզ և բարդ կառույցները:

Յուրաքանչյուր դիտարկվող գործառույթային մակարդակի միավորները պետք է բացահայտորեն կամ ոչ բացահայտորեն արտահայտեն համապատասխան կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ կամ խմալիկատիվ տրամաբանական գործառույթի բորչակի իմաստը, և կարող են լինել՝ միջուկային (գլխավոր, առանցքային), մերձմիջուկային (կախյալ) և ազատ (անկախ): Միջուկային միավորը անկախ է մյուս միավորներից և ունի ինքնուրույն ու առանցքային բնույթ, մերձմիջուկայինը, ի տարբերություն միջուկայինի, չունի

¹¹Джауқян Г.Б. Универсальная теория языка. Пролегомены к субстанциональной лингвистике. М., Институт языкоznания РАН, 1999, с. 83.

ինքնուրույն բնույթ և կախված է միջուկային միավորից, իսկ մնացած միավորներն ազատ են:

Դիտարկվող մակարդակների գործառույթային միավորների միջև բացահայտված են ինչպես ներմակարդակային կապերը, որոնք սահմանվում են այդ մակարդակի բաղկացուցիչ տարրերի միջև համադասության և ստորադասության գործառույթային հարաբերություններով, այնպես էլ ներառման հարաբերությամբ սահմանվող միշմակարդակային կապերը. այդ դեպքում ավելի բարձր մակարդակի յուրաքանչյուր գործառույթային միավորը ներառում է նախորդ ավելի ցածր մակարդակի միավորը:

5.2 մասում դիտարկվում են տարրեր տերստեմների սահմանման և դրանց սահմանների ճշգրտման հարցերը, որոնք հիմնված են ավելի փոքրածավալ տեքստային միավորների կառուցվածքահիմաստաբանական վերլուծության և ընդհանրական ձևաբույսակային բնութագրերի դրւաբերման վրա: Տերմինաբանական բազմազանության առկայությունը բացատրվում է տերստի միավորների բազմանիստ կառուցվածքով, և այդ տերմինների միշոցով անվանվում են տեքստի որոշակի չափով համանման միավորները: Սակայն դրանց անվանումներից յուրաքանչյուրի մեջ շեշտադրվում է այս կամ այն լեզվաբանական տեսակետ, որը հանգեցնում է այդ միավորների տարատեսակ մեկնարանությանը: Տեքստեմի հիմնական տարրերությունը պարբերությունից, գերդարձվածքային ամրողականությունից, բարդ շարահյուսական ամրողականությունից, դիկտեմից, ըստ մեզ, այս է, որ բացի հիմնական դարձափոխային օրինքից ըստ որի մեկ կամ մի քանի նախադասություն կազմում են հաջորդ մակարդակի մեկ և միայն մեկ միավոր, ավելացվում է միևնույն նախադասության՝ երկու և ավելի տերստեմների մեջ ներառվելու հնարավորություն, և որպեսզի չխախտվի ողջ տեքստի ամրողականությունը, դրա յուրաքանչյուր բաղադրիչ նախադասությունը պետք է մտնի գոնե մեկ տեքստեմի մեջ:

Աշխատանքում հետազոտվում է երկու տերստեմների ձևային կամ բովանդակային հատման հիման վրա մակրոտեքստեմից տերստեմի լիարժեք առանձնացման հարցը, այդ իսկ պատճառով տեքստի անդամասում կամ բաժանում տերստեմների տերմինների փոխարեն ավելի խելամիտ է ներմուծել մակրոտեքստեմից տերստեմի **ամրողական առանձնացման** հասկացությունը: Ըստ որում առանձնացվող տերստեմները միասին կիավասարվեն ամրող մակրոտեքստեմի ծավալին:

Առանձնացված տեքստային միավորները՝ տերստեմները, ձևականորեն հատվելով և դրվելով իրար վրա, ստեղծում են բարձրագույն կարգի միավոր՝ մակրոտեքստեմ: Հետևաբար տեքստեմների ամրողական առանձնացումը չի խախտում տեքստի առկա կառուցվածքային հետագրուման տրամաբանությունը և հնարավորություն է տալիս բացահայտելու մակրոտեքստեմի ներքին բազմաթիվ նոր ձևաբույսակային կապերի միահյուսված բարդ կառուցները:

Հայտնի է, որ տեքստի տեսությունը որպես գիտական առարկա առաջացել է մի շարք գիտությունների հատման կետում, մասնավորապես, լեզվաբանության և ինֆորմատիկայի: «Յանկացած կաղապար, այդ թվում նաև լեզվաբանական, պէտք է ինի ֆորմալ: ... Իդեալում ցանկացած գործառույթային կաղապար մաթեմատիկական համակարգ է»¹²:

Քանի որ տեքստը կազմված է գծակերպ կարգավորված բարձրագույն մակարդակի միավորներից՝ մակրոտեքստեմներից, իսկ մակրոտեքստեմը, մեր տեսանկյունից, ներկայացվում է տեքստեմների միացությամբ և միահյուսմամբ, անհրաժեշտ է բացահայտել այս միավորների կառուցվածքային փոխկապակցվածությունը: «Այդ պատճառով կարող է որոշել և այն, թե ինչ է միանում, և այն, թե ինչպես և ինչ նպատակով է միանում: Յանկացած դեպքում տեքստը իմաստով միավորված նշանների հերթականություն է, որի հիմնական հատկություններն են կապակցվածությունն ու ամբողջականությունը»¹³:

Տեքստեմների ձևական և բովանդակային հատումները օրյեկտիվ հեղինակային և սուրյեկտիվ ընթերցողական հետահայցության (рետրոսպեկտիա) կամ պրոսպեկցիայի արդյունք են, որոնցով տեքստն ընդհատվում է: «Ըստ էության ռետրոսպեկցիան ու պրոսպեկցիան ապաշարունակականության (дисконтиնуум) ձևերն են: Դրանք տեքստի գծային ծավալման վազքի կարձատև դադար են»¹⁴:

Ուսումնամասիրվում են նաև մակրոտեքստեմի մեջ մտնող գծակերպ տեղադրված փոխկապակցված և փոխադարձ հատվող տեքստեմների շղթաները:

5.3-ից 5.7 մասերում մանրակրկիտ ուսումնամասիրվում են տագմատիկ, սինտագմատիկ, պրոտասեմատիկ, սիմպրոտասեմատիկ և տեքստեմատիկ կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ մակարդակները: Այդ մակարդակներից յուրաքանչյուրի ներսում մանրամասնորեն նկարագրված և լրացրանված են համապատասխան միջուկային, մերձմիջուկային և ազատ գործառույթային միավորները, դրանց առանձնացման միջոցները, ինչպես նաև յուրաքանչյուր կաստերի ներսում միջմակարդակային փոխադարձ կապերը: Բացահայտվել են նաև ստացված կլաստերների և դրանց միջուկային և մերձմիջուկային միավորների որակական և քանակական հատման հարցերը:

5.8 մասում մշակված գործառույթային լեզվական մակարդակների կառուցվածքային կապերի ներկայացման, նկարագրման և վերլուծության համար առաջարկվում է կիրառել գրաֆի և հիպերգրաֆի երկրաչափական կաղապարները: Նկարագրված են ներկայացված մակարդակներից յուրաքանչյուրի ներքին կառուցվածքի, ինչպես նաև կամայական մակրոտեքստեմի և ամբողջական տեքստի կաղապարման եղանակները:

¹² Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики. М., Просвещение, 1966, с. 88.

¹³ Валгина Н.С. Теория текста. М., Логос, 2003, с. 7.

¹⁴ Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования. Изд. 5-е, стереотипное. М., КомКнига, 2007, с. 105.

Այդպիսի կառուցվածքային կաղապարումն ունի ցուցադրական բնույթ և կարող է կիրառվել դիտարկվող լեզվական բարդ օբյեկտների ձևական և բովանդակային ուսումնասիրման համար:

Ամփոփման մեջ ներկայացված են կատարված տեսական և փորձարարական հետազոտությունների հետևյալ հիմնական **եզրակացությունները**:

1. Կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ և խմալիկատիվ լեզվական կառուցներում կապերի գործառույթային յուրահատկությունը ստեղծում է նոր հնարավորություններ՝ հետազոտելու ուղղակի կամ անուղղակի արտացոլում ունեցող իդեմպուտենտության, տեղափոխականության, տրանզիտիվության և ասցիատիվության տրամաբանական օրենքների դրսերումները համապատասխան բարդ համադասական և բարդ ստորադասական նախադասություններում:

2. Դիտարկվող բարդ նախադասությունների, ինչպես նաև դրանց համապատասխանող անշաղկապ միացությունների առաջին անգամ անցկացվող զուգահեռ համադրական կառուցվածքահմատաբանական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ որոշակի տրամաբանական-ձևական փոփոխությունների դեպքում դրանք իմաստաբանորեն մոտենում են միմյանց:

3. Առանձնացվել են կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ, խիստ դիզունկտիվ և խմալիկատիվ ասույթների նոր տրամաբանարովանդակային հատկություններ, վերլուծվել և լրսարանվել են բաղադրիչ իրադրությունների այն փոխկապակցվածությունները, որոնց դեպքում դիտարկվող ասույթները համապատասխանում են իրականությանը: Ցույց են տրված նաև երկանդամ խմալիկատիվ և բազմանդամ կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ և խիստ դիզունկտիվ լեզվական ասույթների և իրականության հարաբերակցության յուրահատկությունները:

4. Ի տարբերություն ավելի վաղ ընդունված **մինիմացում** տերմինի, որի միջոցով որոշ բարդ նախադասություններում սահմանվում է որոշակի առարկաների կամ երևոյթների տարածածմանակային և որակարանակալական բնութագրերը գնահատող իմաստաբանությունը, առաջարկվում է գործածել էկստրեմացում նոր տերմինը, որը ներառում է ինչպես մինիմացման, այնպես էլ մաքսիմացման իմաստը: Էկստրեմացում տերմինի գործածման նպատակահարմարությունը ընդլայնում է համապատասխան բաղադրիչ դատողությունների ռեֆերենցիայի ուսումնասիրության սահմանները և թույլ է տալիս բացահայտել բարդ ասույթների իմաստային միմյանց մոտեցման մեխանիզմը:

5. Բարդ նախադասությունների և դրանց փոխադարձ կապերի կառուցվածքի և իմաստի ամբողջական, խոր, բազմակողմանի և մանրամասն վերլուծության համար դասական տրամաբանական գործառույթների կիրառումը բավական չէ: Նման հետազոտությունների դեպքում եական է ասույթը կազմող *A* և *B* իրադրությունների միաժամանակյա իսկության կամ կեղծության անհնար լինելու գործոնը: Դրանից ենթերու՝ առաջարկվում է առաջին անգամ գործածել

բույան գործառույթների ընդհանրացման բարդացված տրամաբանական ապարատը: Այդ ընդհանրացված գործառույթները իշխության կամայական հավաքածուի վրա կարող են լինել որոշված կամ անորոշ: Ժխտման, կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ, խիստ դիզունկտիվ, իմպլիկատիվ և հակադարձ իմպլիկատիվ գործառույթների որոշ ընդհանրացումներ համընկնում կամ մոտենում են միմյանց, որով բացատրվում է համապատասխան լեզվական ասույթների փոխադարձ փոխարինելության մեխանիզմը:

6. Առաջարկվում է նախադասության մեջ տարրեր միատեսակ և տարատեսակ սուրյեկտների և օբյեկտների միջև փոխադարձ կապերը նկարագրել տրամաբանական երկկողմանի, եռակողմ և ո-կողմանի հարաբերություններով: Ցույց է տրվել, որ նման բազմանիստ և բազմակողմանի հարաբերություններն ունենում են իրենց յուրօրինակ հատկանիշները և որոշակի հատկությունների առկայության դեպքում կարող են հանդիպել դիտարկվող բազմաթիվ լեզվական ասույթներում և մտնել միմյանց հետ որոշակի շփումների և փոխադրեցությունների մեջ, որոնց իմաստը հնարավոր է բացահայտ կամ ենթատեսատային կերպով նկարագրել և մանրամասն ուսումնասիրել տրամաբանական կոմպոզիցիայի գործողությամբ: Տարատեսակ սուրյեկտների և օբյեկտների միջև եղած բազմաթիվ միատիպ երկկողմանի հարաբերություններն ունեն լեզվական արտահայտման որոշակի միջոցներ և միմյանց հետ մտնում են որոշ փոխարարերությունների մեջ, որոնց հատկությունները կարող են բացահայտվել ռեֆերսիվ, համաչափ, տրանզիտիվ կամ էկվիվալենտ երկկողմանի հարաբերությունների դիտարկման միջոցով:

7. Առաջին անգամ ցույց է տրվել, թե ինչպես կողմնորոշված գրաֆ-սխեմները կարող են ծնել մեծ քանակությամբ նոր պարզ նախադասություններ, որոնցում բառերի նախնական համախմբով փոխանցվում է բառերի համեմատաբար ազատ շարադասություն ունեցող արդեն իսկ տրված նախադասության իմաստը: Կառուցվել են նաև կողմնորոշված գրաֆ-սխեմներ, որոնք տրված պարզ նախադասություններից ծնում են դիտարկվող բարդ համադասական և ստորադասական նախադասությունների ահուելի քանակություն:

8. Դիտարկվող բազմաթիվ տեսակների բարդ նախադասությունների, ինչպես նաև դրանք կազմող պարզ նախադասությունների կառուցվածքը հնարավոր է ներկայացնել ծառերի տեսքով: Ցույց է տրվել, որ պարզ նախադասության երկկողմանի ծառի հանգույցների կենտրոնացված և հակադարձ շրջանցման միջոցով, ի տարրերություն ուղղակի շրջանցմանը, ծնուում են բառերի հաջորդականություններ, որոնց համապատասխանող նախադասությունները կարող են լինել իմաստով մոտ նախնական նախադասությանը:

9. Շարահյուսական փոխկապակցվածության լիակատար կառուցվածքը բարդ երկանդամ անշաղկապ կոնյունկտիվ, դիզունկտիվ և իմպլիկատիվ ասույթներում ներկայացված է ինչպես բացահայտ ընդհանրացված գրաֆ-

սիւմների տեսքով, այնպէս էլ մանրամասնորեն այդ ասույթների առաջին և երկրորդ մասերում արտահայտված ստորադասական, պայմանական, հարկադրական եղանակների յուրաքանչյուր ձևի համար, ինչպէս նաև սահմանական եղանակի և անորոշ դերբայի համար: Ստացված քանակական տվյալները ցույց են տալիս, որ դիտարկվող լեզվական կառույցներում՝

- ա) առավել հաճախ օգտագործվում են հարկադրական եղանակի և ներկա ժամանակի ձևերը,
- բ) ապառնի և անցյալ ժամանակների ձևերն ունեն միջին հաճախականություն,
- գ) ավելի հազվադեպ են օգտագործվում պայմանական եղանակի և անորոշ դերբայի ձևերը,
- դ) ամենաքիչն օգտագործվում է սահմանական եղանակի ձևը:

10. Առաջին անգամ կատարվել է միավորական և տրոհական բարդ համադասական և բարդ ստորադասական պայմանական նախադասությունների դասակարգումն ըստ խևության հատկանիշների, ինչի արդյունքում ստացվել է 16-ական կլաստեր՝ կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ, խիստ դիզյունկտիվ և խմալիկատիվ ասույթների համար: Յուրաքանչյուր կլաստերի նախադասությունները նկարագրում են իրական իրադրությունների տրամաբանորեն հնարավոր որոշակի փոխադարձ կապեր: Ընդհանրացված բույսան գործառույթների կաղապարների կիրառմամբ մշակված դասակարգումը թույլ է տալիս ավելի նույնական և մանրակրկիտ նկարագրել և վերլուծել երկանդամ բարդ նախադասությունները: Իրականացվել է ստացված կլաստերների նախադասությունների համեմատական վերլուծությունը, որը բացահայտում է դրանց՝ միմյանց մոտեցման և փոխադարձ փոխարինելիության մեխանիզմը: Իրականացված դասակարգման մեջ էական դեր ունի եղանակակիրության բնութագրությունը, որը նաև թույլ է տալիս միևնույն ասույթը, կախված ենթատեքստից, դասել տարբեր կլաստերների: Կատարվել է նաև պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական և միավորական նշանակությամբ բարդ համադասական այն նախադասությունների դասակարգումը, որոնց համապատասխանող ասույթներն ի սկրանե ճշմարտացի են:

11. Առաջին անգամ կատարվել է բարդ շարակելուական կառույցների խմբավորում, որոնցում յուրաքանչյուր բաղադրիչ մաս ինքնին կարող է լինել երկանդամ բարդ համադասական միավորական, կամ տրոհական, կամ բարդ ստորադասական պայմանական նախադասություն: Միևնույն խմբի ասույթները բովանդակային տեսանկյունից բնութագրում են այն իրադրությունների իրականության մեջ հնարավոր փոխադարձ կապերի միանման տեսակները, որոնք ներկայացված են դիտարկվող բարդացված նախադասությունների երկու բաղադրիչ մասերում:

12. Երկանդամ միավորական և տրոհական բարդ համադասական և պայմանի նշանակությամբ բարդ ստորադասական նախադասությունների

բազմակողմանի բովանդակային նկարագրությունը և իմաստային ուսումնասիրում՝ դրանց հետագա կաղապարման հնարավորությամբ, շատ դեպքերում հիմնվում է աշխատանքում կատարված նոր, ըստ բաղադրիչ մասերում երկկողմանի հարաբերությունների առկայության կամ բացակայության ձևական խմբավորման վրա:

13. Կատարվել է դիտարկվող բարդ նախադասությունների երկու նոր, իրարից տարբերվող բովանդակային դասակարգում ժխտման նկատմամբ: Առաջինը հիմնված է բարդ երկանդամ նախադասությունները կազմող դատողությունների եղանակավորության հատկանիշների վրա, իսկ երկրորդը՝ դիտարկվող նախադասության կազմի մեջ մտնող շարահյուսական ժխտման արտահայտման տարբեր միջոցների և բառերի քերականական հատկությունների վրա: Կատարվել է ստացված կլաստերների համեմատական վերլուծություն և բացահայտվել են մի շարք փոխկապակցվածություններ, որոնք վկայում են դրանց ձևական և բովանդակային սերտ միահյուսման մասին: Այդ փոխկապակցվածության հիմնական մասը ներկայացված է զծապատկերներով: Դատողությունը իրականությանը վերագրելու դեպքում ժխտման էական դերի մասին է վկայում նաև կատարված միավորական, տրոհական և պայմանական նշանակությամբ երկանդամ բարդ անշաղկապ կապակցությունների խմբավորումը:

14. Կատարվել է լեզվական օբյեկտների նոր ստորակարգային մակարդակային դասակարգում՝ ըստ կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ տրամաբանական գործառույթների: Առանձնացված են 15 լեզվաբանական գործառույթային տագմատիկ, սինտագմատիկ, պրոտակեմատիկ, սիմպրոտասեմատիկ և տեքստեմատիկ մակարդակները իրենց համապատասխանող միջուկային և մերձմիջուկային գործառույթային միավորներով: Բացահայտվել է քերպած միավորների միջմակարդակային կապը, որը որոշվում է հարևան մակարդակների միավորների ներառման հարաբերությամբ, ինչպես նաև ներմասկարդակային կապը, որը որոշվում է միևնույն մակարդակի միավորների համադասության և ստորադասության գործառույթային հարաբերություններով: Հետազոտություններ են անցկացվել տեքստեմների սահմանների ճշգրտման և առանձնացման հարցերի վերաբերյալ և տրվել են դրանց նոր սահմանումներ, որոնք կապված են իրենց ձևական և բովանդակային հատկությունների և փոխադարձ կապերի հետ՝ շրջանակող արտահայտություններ, տեքստեմների հասումներ, պարբերական, պարզ, բարդ, երկխոսական, կյանքած տեքստեմներ, տեքստեմների առանձնացումներ և այլն:

15. Հետազոտվել են ինչպես տարբեր գործառույթային միևնույն աստիճանի մակարդակների և միավորների հատման հարցերը, այնպես էլ հարևան ավելի բարձր և նախորդող աստիճանների գործառույթային մակարդակների հատման հարցերը: Ցույց է տրվել, որ, կախված մակարդակի բարձրությունից՝ դիտվում է գործառույթային միջուկային և մերձմիջուկային միավորների գույզային հատումների ձևական քանակի և բովանդակային որակի բարձրացում:

Բարձրագույն տեքստեմատիկ մակարդակի վրա գրեթե բոլոր ձևականորեն մեծ տեքստեմները կարող են մինչև մասնակ լինել միջուկային կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ:

16. Բոլոր առանձնացված լեզվական գործառույթային մակարդակների վրա առաջարկված են ժամանակակից երկրաշափական ինչպես չկողմնորոշված և կողմնորոշված գրաֆների, այնպես էլ հիպերգրաֆների կաղապարները: Այդպիսի գրաֆ-սխեմային մոդելավորումը կրում է ցուցադրական բնույթ և կարող է օգտագործվել տարբեր գործառույթային մակարդակների լեզվի օրիենտների ձևական և բովանդակային հետազոտման ժամանակ: Առաջարկված են նաև ինչպես կամպյական մակրոտեքստեմի, այնպես էլ ամբողջ տեքստի ներքին կառուցվածքի կաղապարման նոր միջոցներ:

Այսպիսով, իրականացված հետազոտությունները բացահայտում են նոր հնարավորություններ կոնյունկտիվ, դիզյունկտիվ և իմպլիկատիվ լեզվական կառուցների ավելի խոր և մանրակրկիտ բնութագրման, ներկայացման և վերլուծության համար: Ուսումնասիրվող բարդ նախադասությունների տրամաբանական-լեզվաբանական վերլուծությունը հիմնված է դրանց բնորոշ ձևական և բովանդակային ցուցանիշների բացահայտման վրա, որը հիմք է հանդիսանում ասույթի առանձնացված դասերից մեկին պատկանելու հարցի պարզաբանմանը: Զնարովանդակային կառուցվածքահիմաստարանական դասակարգումների և պարզ ու բարդ գործառույթային լեզվական կառուցների մակարդակային ներկայացման ընթացքում ստացված արդյունքները ևս մեկ անգամ հավասարում են դիտարկվող օրիենտներից յուրաքանչյուրին բնորոշ ինքնուրույնությունը և դրանց ընդհանրացված փոխադարձ պայմանավորվածության դերը լեզվի մեջ՝ որպես մի ամբողջական համակարգի:

Ատենախոսության **հիմնական դրույթները** արտացոլված են հետևյալ գիտական աշխատանքներում:

1. Акопян А.В. Бинарные отношения в конструкциях с условным значением // Материалы республиканской научно-методической конференции. Ереван, Изд. РАУ, 2001.

2. Акопян А.В. Отрицательная частица *не* в бессоюзных сложных предложениях с условно-следственным значением // Язык, культура, христианство. Республикаанская научная конференция, посвящ. 1700-летию принятия христианства как государственной религии. Тезисы. Изд. ЕУ, Ереван, 2001, с. 7 – 8.

3. Акопян А.В. Классификация условных предложений по импликативным признакам // Русский язык в Армении. Ереван, 2002, № 1 (12), с. 20 – 23.

4. Акопян А.В. Классификация условных предложений по бинарным отношениям // Русский язык в Армении. Ереван, 2002, № 2 (13), с. 11 – 14.

5. Акопян А.В. Отрицание в бессоюзном сложном предложении с условно-следственным значением // Лингвистические исследования. Сборник статей преподавателей и аспирантов кафедры. Ереван, Изд. ЕУ, 2002, с. 18 – 23.

6. Акопян А.В. О реальности в предложениях со значением обусловленности // Русский язык в вузе. Проблемы и перспективы. Материалы международной научно-методической конференции, посвящ. памяти Левона Мкртчяна. Изд. РАУ, Ереван, 2002, с. 7.
7. Акопян А.В. Логические отношения в баснях И.А.Крылова // Международная конференция, посвящ. памяти акад. Левона Мкртчяна. Тезисы докладов. Ереван, Изд. ЕУ, 2003, с. 115 – 117.
8. Акопян А.В. Конъюнкции и дизъюнкции в сложных предложениях с условными отношениями // II Международная конференция “Язык и культура”. Тезисы докладов. Москва, 2003, с. 173 – 174.
9. Акопян А.В. Структурные и комбинаторные аспекты сложноподчиненных предложений с условным значением // Русский язык в Армении. Ереван, 2004, № 1-2 (20), с. 55 – 60.
10. Акопян А.В. Импликативность в предложениях, выражающих уступительные отношения // Языковая типология. Теоретические и pragматические аспекты. Республикаанская научная конференция, посвященная памяти проф. кафедры, акад. Э.Р.Атаяна. Тезисы. Ереван, Изд. ЕГУ, 2004, с. 13 – 14.
11. Акопян А.В. Граф-схемное описание синтаксической зависимости бессоюзных предложений с условным значением // Русский язык в Армении. Ереван, 2005, № 2 (23), с. 25 – 27.
12. Акопян А.В. Обобщенные логические функции в сложных предложениях русского языка // III Международная научная конференция “Язык и культура”. Тезисы докладов. Москва, 2005, с. 48 - 49.
13. Акопян А.В. Булевые функции и их обобщения в языковых конструкциях // Вестник Государственного инженерного университета Армении. Моделирование, оптимизация, управление. Вып.8, т.1, Ереван, 2005, с. 29 – 36.
14. Акопян А.В. Импликативные отношения в конструкциях с уступительным значением // Русский язык: теория и практика. Сборник статей. Ереван, Изд. ЕГУ, 2007, с. 9 – 15.
15. Акопян А.В. О композиции бинарных отношений в языковых конструкциях // Международная научная конференция, посвященная 70-летию русистики в Армении и 30-летию факультета русской филологии ЕГУ. Материалы. Ереван, Изд. ЕГУ, 2007, с. 160 – 162.
16. Акопян А.В. Минимизация и максимизация в уступительных конструкциях // IV Международная научная конференция “Язык и культура, общество”. Тезисы докладов. Москва, 2007, с. 98.
17. Акопян А.В. Бинарные отношения в языковых конструкциях // Русский язык в Армении. Ереван, 2008, № 1 (40), с. 35 – 38.
18. Акопян А.В. Классификация сложносочиненных предложений по конъюнктивным признакам // Лингвистические исследования. Сборник статей, вып. 2, Ереван, Изд. ЕГУ, 2009, с. 3 – 10.

19. Акопян А.В. Некоторые структурные взаимосвязи в сложных предложениях с условным значением // Межвузовская научная конференция, посвященная 90-летию Ереванского государственного университета. Материалы. Ереван, Изд. ЕГУ, 2009, с. 77 – 80.
20. Акопян А.В. Союзы и союзные сочетания в условных предложениях // Русский язык в Армении. Ереван, 2010, № 3, с. 10 – 19.
21. Акопян А.В. Об импликативных уровнях языка // Русский язык и литература в научной парадигме XXI века. Материалы международ. научной конференции. Ереван, Изд.ЕУ, 2011, с.6 –12.
22. Акопян А.В. О древовидной структуре предложений // Лингвистические исследования. Сборник статей. Вып.3, Ереван, Эдит Принт, 2011, с. 14 – 24.
23. Акопян А.В. Об импликативных единицах в языке // Русский язык в Армении. Ереван, 2011, № 5 (66), с. 15 – 22.
24. Акопян А.В. Импликативные уровни и единицы русского языка // Вестник Московского университета МВД России. Москва, 2012, № 7, с. 153 – 155.
25. Акопян А.В. Граф-схемное моделирование импликативных уровней // Образование. Наука. Научные кадры. Москва, 2012, № 5, с. 200 – 201.
26. Акопян А.В. ЕСЛИ и только ЕСЛИ. Монография. Ереван, Изд. ЕГУ, 2012, 172 стр.
27. Акопян А.В. Кластеризация импликативных высказываний по формальным и содержательным признакам // Вестник Российского ун-та дружбы народов. Серия – Теория языка. Семиотика. Семантика. Москва, 2014, № 14, с. 57 – 64.
28. Акопян А.В. О выделении и взаимосвязи некоторых текстом. Русский яз.в Армении. Ереван, 2014, № 6 (91), с. 28 – 36.
29. Акопян А.В. О кластеризации некоторых языковых высказываний // Русский язык на перекрестке эпох: традиции и инновации в русистике. Материалы международной научно-практической конференции. Ереван, Изд. РАУ, 2015, с. 22 – 26.
30. Hakobyan A.V. Logical Classification of Language Implicative Statements // Virtus: Scientific Journal. Publisher: V.Dahl East-Ukrainian National University, Svatove, 2015, N 2, с. 74 – 76.
31. Акопян А.В. Логико-лингвистический анализ сложных предложений с условным значением в русском языке // Русский язык и литература в пространстве мировой культуры. Материалы XIII конгресса МАПРЯЛ, Т. 4, Испания, 2015, с. 15 – 17.
32. Акопян А.В. О структуре текстом и макротекстом и их моделировании // Филологические науки. Москва, 2015, № 6, с. 103 – 108.
33. Акопян А.В. Кластеризация конъюнктивных высказываний относительно отрицания // Вестник Ереванского Университета. Русская филология. Общественные науки. Ереван, Изд. ЕУ, 2015, № 3 (18), с. 62 – 70.

34. Акопян А.В. Кластеризация импликативных высказываний относительно отрицания // Традиции и новаторство в филологических исследованиях. Сборник статей. Международная научная конференция, посвященная 70-летию со дня образования кафедры славистики, Т. 1, Бэлць, Изд. БГУ, 2016, с. 105 – 111.
35. Акопян А.В. Референциальные и модальные аспекты сложных предложений // Символ науки. Уфа, 2016, № 10, ч. 3, 61 – 64.
36. Акопян А.В. Модальность конъюнктивных, дизъюнктивных и строго дизъюнктивных высказываний // Инновационная наука. Уфа, Аэтерна, 2016, № 10, ч. 3, с. 80 – 83.
37. Акопян А.В. Модальность импликативных высказываний // Инновационная наука. Уфа, Аэтерна, 2016, № 10, ч. 3, с. 83 – 85.

Акопян Ануш Вагановна
Структурно-семантический анализ
конъюнктивных, дизъюнктивных и импликативных
языковых конструкций
(на материале русского языка)

Диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук
по специальности 10.02.02 – Общее и сравнительное языкознание
Защита состоится 26. 12. 2016 г. в 15:00 на заседании Специализированного
совета по лингвистике 019 ВАК,
при Институте языка им. Р.Ачаряна Национальной Академии Наук РА,
по адресу 0015, г. Ереван, ул. Григора Лусаворича 15.

Резюме

Проведение глубокого и детального структурно-семантического параллельного анализа конъюнктивных, дизъюнктивных и импликативных языковых конструкций и разработка дополнительных точных универсальных методов исследования, открывающих новые возможности при решении языковедческих задач, является одной из глобальных и недостаточно изученных областей лингвистики и требует новых современных подходов, чем и обусловлена **актуальность** выбранной темы. **Актуальность** исследования определяется также необходимостью создания единой строго иерархической функциональной (конъюнктивной, дизъюнктивной и импликативной) уровневой системы, пронизывающей весь язык как систему. **Целью** исследования является изучение и представление основных структурно-семантических характеристик рассматриваемых простых и сложных объектов естественного языка разных уровней для обнаружения и раскрытия как их общих, так и частных свойств, особенностей и признаков, выявления механизмов сближения, пересечения, внутренних и внешних взаимосвязей и их взаимозаменяемости.

Научная новизна. В диссертации предлагается при изучении рассматриваемых лингвистических объектов использовать более сложные логико-математические модели, которые до настоящего времени не имели теоретического и практического применения. Этим достигается максимальное приближение математики к лингвистике, а не наоборот. В работе **впервые** предложен **новый** научно-исследовательский подход: для исследования

конъюнктивных, дизъюнктивных и импликативных языковых конструкций вместо классических функций двузначной логики использовать их обобщения, поскольку обобщенные логические функции открывают новые широкие возможности для более адекватного изучения сложных предложений и механизмов их сближения. Нами предложено также использовать **новые** формально-содержательные методы кластеризации рассматриваемых объектов языка по истинностным признакам, по бинарным отношениям и относительно отрицания, а также сложных синтаксических конструкций по структурным признакам. *Впервые* определена и выявлена **новая** иерархическая функциональная конъюнктивная, дизъюнктивная и импликативная уровневая структура объектов естественного языка разных степеней.

Теоретическое значение работы заключается в построении новой логико-лингвистической основы для получения ответов на многие открытые до настоящего времени вопросы семантического и структурного одновременного изучения конъюнктивных, дизъюнктивных и импликативных языковых высказываний. **Теоретическая ценность** исследования заключается также в построении новой иерархической функциональной системы простых и сложных языковых конструкций. Результаты проведенных исследований могут иметь **практическое применение** при структурном лингвистическом анализе простых и сложных предложений и изучении референциальных вопросов семантики как высказывания, так и текста в целом. Проведенные новые группировки и классификации дают широкую практическую возможность для дальнейшего глубокого сопоставительного анализа и синтеза рассматриваемых объектов и их моделирования.

Диссертационная работа состоит из введения, пяти глав, заключения и списка использованной литературы. Текст работы сопровождается наглядными изображениями в виде 29 таблиц и 40 рисунков. Исследование проведено на материале русского языка.

В **первой главе** рассматривается связь сложносочиненных и сложноподчиненных предложений со свойствами логических булевых функций отрицания, конъюнкции, дизъюнкции и строго разделительной дизъюнкции, импликации, а также логического бинарного отношения. Для представления и дальнейшего исследования простых и сложных лингвистических объектов предлагается применение методов, разработанных в теории распознавания образов. Выявлены определенные свойства соответствия действительности каждого из двучленных и многочленных рассматриваемых высказываний. Для более точного отражения соответствия действительности всего высказывания предлагается вместо имеющегося термина **минимизация** использовать термин **экстремизация**, включающего в себя значение и минимизации.

Во **второй главе** представлены логико-структурные модели, которыми могут быть описаны и представлены связи в сложных предложениях. Внутренний механизм семантической взаимосвязи, взаимозаменяемости и пересечений рассматриваемых предложений предлагается анализировать на основе не всюду определенных обобщенных булевых функций, а связи между различными субъектами и объектами из заданных однотипных или разнотипных соотносимых сторон предложено описывать логическими бинарными, тернарными, п-арными отношениями, которые могут порождать новые более сложные отношения, описываемые операцией композиции.

Третья глава посвящена выявлению структурно-семантических связей в простых и сложных предложениях. Построены граф-схемы, порождающие все возможности передачи одинаковыми наборами слов смысла двух исходных простых предложений из разговорной речи, и граф-схемы, порождающие из этих простых предложений сложносочиненные и сложноподчиненные предложения. Структуры простых и сложных предложений при ограничениях на словопорядок представлены в виде бинарного дерева, в которых определенными логическими обходами узлов получены семантически близкие предложения. Описана взаимосвязь синтаксической зависимости в сложных двучленных бессоюзных конъюнктивных, дизъюнктивных и импликативных языковых высказываниях и представлена одной общей граф-схемой, где вершинами являются формы сослагательного, условного,

побудительного наклонений, а также формы синтаксического индикатива и инфинитива, выраженных в первой и второй частях этих высказываний.

В **четвертой главе** проведено четыре типа кластеризаций по формальным и содержательным признакам: 1) кластеризация соединительных и разделительных сложносочиненных и условных сложноподчиненных предложений по истинностным признакам, которым соответствуют конъюнктивные, дизъюнктивные, строго разделительные и импликативные высказывания (выделено по 16 кластеров для каждого типа высказываний), 2) кластеризация импликативных, дизъюнктивных и конъюнктивных высказываний относительно негации (выделено по 9 кластеров), 3) группировка сложных синтаксических конструкций по функционально-содержательным признакам (выделено по 9 групп), 4) группировка двучленных сложных предложений по бинарным отношениям (выделено по 4 группы). Высказывания из одного и того же кластера описывают одинаковые типы возможных в действительности взаимосвязей ситуаций.

В **пятой главе** исследована иерархическая система языковых объектов разных степеней и впервые выделены функциональные конъюнктивные, дизъюнктивные и импликативные уровни и составляющие их единицы. Предложена пятиуровневая классификация. Выделены функциональные конъюнктивные, дизъюнктивные и импликативные кластеры, для каждого из которых определены тагматические, синтагматические, протасематические, симпротасематические и текстематические уровни с соответствующими ядерными, приядерными и свободными функциональными единицами. Между функциональными единицами выявлены как внутриуровневые, так и межуровневые связи, а также вопросы качественного и количественного пересечения полученных кластеров и их единиц. Для представления, описания и анализа структурных связей функциональных уровней предлагается использование геометрической модели графа и гиперграфа. Описаны методы моделирования внутренней структуры каждого из представленных уровней, а также произвольной макротекстемы и текста в целом.

Заключение содержит основные выводы, которые обобщают проведенные теоретические и практические исследования.

Anush Hakobyan
Structural and Semantic Analysis of
Conjunctive, Disjunctive and Implicative Language Constructions
(based on the material in Russian)

A thesis claiming a scientific degree of a doctor of philological sciences on the
specialty 10.02.02.- “General and Comparative Linguistics”.

The defense will be held on 26. 12. 2016 at 15:00 the session of Specialized Council
on Linguistics 019 NAC at the Institute of Language after H. Acharyan
of National Academy of Sciences of RA.

Address: 15 Grigor Lusavorich, Yerevan, Armenia, 0015.

Summary

In-depth and detailed structural and semantic and parallel analysis of conjunctive, disjunctive and implicative language constructions and development of more accurate universal methods of research opens up new possibilities to solve linguistic problems and it is one of the global and insufficiently studied part of Linguistics and requires new approaches that could explain ***the topicality*** of the given theme. ***The topicality*** of the study is also determined by the need to create a single, strictly hierarchical functional (conjunctive, disjunctive and implicative) level system that runs through the whole language system. ***The aim*** of the research is to study and provide the

essential structural and semantic peculiarities of the researched simple and complex objects at different levels of any natural language to detect and disclose their common and private properties, peculiarities and attributes, to identify convergence mechanisms, the intersection, the internal and external relationships and their interchangeability.

Scientific novelty. The thesis proposes to use more complex logical and mathematical models to study linguistic objects which have not had any theoretical and practical application until now. The maximum approximation of mathematics to linguistics has been achieved, and not vice versa. The paper is the **first** attempt to offer **a new** research approach to use generalizations for the study of conjunctive, disjunctive and implicative language constructions instead of the classical functions of the two-valued logics as generalized logical functions provide with new opportunities for more adequate study of complex sentences and their convergence mechanisms. We have also proposed to use **new** formal and meaningful clustering methods of offer target language objects featuring truth-signs, a binary relationship and regarding the denial and complex syntactic structures according to structural features are considered as well. For the first time we have defined and identified a new functional hierarchical conjunctive, disjunctive and implicative level structure of objects of different levels of a natural language.

The theoretical value of the work is in the construction of a new logical and linguistic basis for the answers to many hitherto researched questions on semantic and structural simultaneous study of conjunctive, disjunctive and implicative language statements. Another **theoretical value** of the research is the construction of a new hierarchical functional system of simple and complex language structures. The results of the research may have **practical application** in structural linguistic analysis of simple and complex sentences and in the study of referential issues of semantics of both utterances and of a text in general. New grouping and classification provide a broad practical opportunity for further in-depth comparative analysis and synthesis of these objects and their modeling.

The thesis consists of the Introduction, five Chapters, the Conclusion and the Bibliography. 29 tables and 40 figures are also available. The study was conducted on the material in Russian.

The first chapter examines the relationship of complex sentences with the properties of Boolean logic functions of denial, conjunction, disjunction, and strict separation of disjunction, implication and logical binary relations. We provide the use of methods developed in the theory of pattern recognition for the representation and further study of simple and complex linguistic objects. The paper reveals certain properties of the validity of each binomial and polynomial expressions. For more accurate reflection of the validity of the whole utterance it has been proposed to use the term extremization instead of the existing term minimization that includes the meanings of minimization and maximization.

The second chapter presents the logical-structural model which can describe and present the links in complex sentences. The paper proposes the analysis of internal mechanism of semantic relationship, interchangeability and intersections which are based on the defined generalized Boolean functions. Connections between different subjects and objects of the set of the same type or of different types of correlated parties are offered to describe the logic of binary, ternary, *n*-ary relationships that may give rise to new, more complex relationships that can be described by the operation of composition.

The third chapter is devoted to the identification of the structural and semantic relationships in simple and complex sentences. Graph-diagrams were constructed to generate all the possible transmissions of the same set of words with the meaning of the two original proposals from the complex sentences ordinary oral speech, and graph-schemes that generate from these simple ones. The structures of simple and complex sentences with restrictions on the word order are represented

as a binary tree. The semantically similar sentences are achieved by making certain logical rounds of the nodes. The relationship of syntactic dependencies in complex binomial conjunctionless conjunctive, disjunctive and implicative language statements is described and presented by a common graph-scheme, where the tops are the forms of the subjunctive, the conditional, the causative inclinations, as well as forms of syntax indicative and infinitive, expressed in the first and second parts of these statements.

In ***the fourth chapter*** four types of clustering according to formal and substantive grounds are presented: 1) the conjunctive, disjunctive, strictly separating and implicative statements correspond to clusterised connecting and separating complex sentences on the grounds of the truth sign (16 clusters for each type of statements have been identified), 2) clustering of implicative, conjunctive and disjunctive statements concerning negation (9 clusters for each have been identified), 3) grouping of complex syntactic structures by functional and meaningful features (9 groups for each have been identified), 4) grouping of the dimeric complex sentences by binary relations (4 groups for each have been identified). Utterances from the same cluster describe the same types of possible actually interconnected situations.

In ***the fifth chapter*** the hierarchical system of linguistic objects of different stages have been investigated and for the first time the functional conjunctive, disjunctive and implicative levels and their constituent units were revealed. A five-level classification is proposed. Functional conjunctive, disjunctive and implicative clusters have been revealed, and for each of them tagmatic, syntagmatic, protasematic, simprotasematic and textematic levels are defined with relevant nuclear, co-nuclear and free functional units. We have identified both intra- and inter-level links between the functional units, as well as the issues of qualitative and quantitative intersection of the obtained clusters and their units. The paper provides the use of a geometric model of the graph and hypergraph for the presentation, description and analysis of the structural links of functional levels. The methods of modeling have been described for the internal structure of all the presented levels as well as for any macrotextem and the text in general.

The Conclusion presents the main results that summarize the theoretical and practical research.